Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

1986 чылдың апрель 13 воскресенье № 90 (13090)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

Бистиң улуг Төрээн чуртувус— Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкыны-биле— коммунистиг тургузуушкуннуң болгаш тайбыңның оруу-биле, буруңгаар!

1986 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

2. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандыраал!

3. Советтер чуртунуң ажылчы чону! Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедип турган, ниитилелдиг шынар талазы-биле чаа байдалын чедип алырынче, коммунистиг идеалдарның тиилелгезинче бурунгаарлаал!

4. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Бүгү күштү болгаш билиглерни— СЭКП-ниң Программазын күүседиринче угландыраал!

5. Советтер чуртунуң хамаатылары! Социализмни бүгү талалыг сайзырангайжыдары — кижи бүрүзүнүң дорт хөрээ!

6. Совет Эвилелиниң коммунистери, бүгү ажылчы чону! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чаартыкчы ёзузун бадыткап хөгжүдүңер!

7. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге шиитпирлиг чаартылганы чедип алыылыңар! Дээди организастаашкынның болгаш ажыктыг чоруктуң экономиказынче шиитпирлиг эргилдени хандыраалыңар!

8. Бүдүрүлгениң, эртемниң, өөредилгениң ажылдакчылары! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, улус ажыл-агыйын үндезини-биле чаартырынга боттарыңарның салыышкынындарны көөдедиңер!

9. Совет эртемденнер! Техникага болгаш технологияга революстуг ажыдыышкыннарны болгаш чогаадылгаларны кылырын чурт силерден манап турар. Эртем-шинчилел ажылдарының ажыктын бедидиңер, оларны бүдүрүлгениң хереглелдеринге шудургу бараан болдуруңар!

10. Машина тудукчулары! Силер — улус ажыл-агыйының техниктиг эде дериишкининиң мурнуку одуруунда силер. Бедик бүдүрүкчүүр, идеелдиг болгаш камналгалыг машиналарны, дериглерни, приборларны дүрген чогаадып кылыңар!

11. Энергетиктер болгаш транспортчулар, металлургтар болгаш химиктер!

Энергетика программазының күүселдезин чедип алыңар!

Чүүк сөөртүлгезин дүргедедиңер! Улус ажыл-агыйының чиг этке болгаш материалдарга хереглелдерин идегелдиг хандырыңар!

12. Тудугжулар! Амгы үениң техниказынга үндезилээш, камналгалыг, эки шынарлыг кылдыр тудуңар!

Бүдүрүлгелерни эде чаартырының, чаа-чаа объектилерни тударының хуусааларын кызырыңар!

13. Садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазының ажылдакчылары!

Ачы-дуза чедирериниң амгы үениң чаа хевирлерин кызымаккай хөгжүдүңер!

Хандырылганың культуразын бедидиңер!

14. Агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилери! Чурттуң аъш-чем-биле кыска хуусааларда бүрүн хандырары —силерниң патриотчу хүлээлгеңер!

Комплекстиг бүгү адырларының ажыктыг чоруун, көдээге ажыл-агыйны чорударының деңнелин шиитпирлиг көдүрерин чедип алыңар!

15. Совет Эвилелиниң ажылчы чону! Экономиктиг немелде өзүлдениң бүгү курлавырларын ажыглалче кирээлиңер! Бедик шынар, эң шыңгыы камналга, быжыг сагылга-чурум — буруңгаар эң дүрген шимчээшкининиң үндезини!

16. Улус ажыл-агыйының ишчилери! Бүдүрүлгениң деңдески ажылдаарын беш чылдың эгезинде-ле чедип алыылы, 1986 чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседиили!

17. Эргелеп башкарылганың ажылдакчылары! Ажылдың стилин болгаш арга-хевирлерни шиитпирлиг эде тургузуңар, чүгле ведомствонуң тус черниң кызыы эрге-ажыын хараар, дүжүметсиг чоруктарының когун үзе узуткаңар!

18. Совет культураның ажылдакчылары! Социалистиг эпохага төлептиг чогаалдарны тургузуңар! Ажылчы чоннарның угаан-бодал негелделерин долузу-биле хандырыңар!

19. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Социалистиг бот-эргеделге идепкейлиг киржиңер! Чогаадыкчы инициативаны уламна хөгжүдүңер, күш-ажылчы коллективтиң ролюн улам бедидиңер!

20. Ажылчын аңгының, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның бузулбас чаңгыс эви делгерезин!

21. ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма найралы делгерезин!

22. Совет патриот, ажыл-ишчи ие хөрээженнерге алдар!

23. Комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар! Бистиң амыдыралывыска чаа, мурнакчы үүлдер дээш демиселге эгелекчилер болуңар!

24. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары! Силерниң туружуңар — коммунизмниң улуг хөрээ дээш демиселчилериң хүрээлери!

25. Коммунистер! СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш демиселдің авангардында туржуңар! Партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынарын хууда үлегериңер-биле бадыткаңар!

26. Совет дайынчылар! Бистиң улузувустуң тайбың, тургузукчу күш-ажылын серемчилелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштеринге алдар!

27. Социалистиг чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!

Амгы үениң күчүлүг болгаш салдарлыг күжү — делегей социализми делгерезин! Социалистиг күрүнелериң дем каттыжылгазы быжыгын турзун!

28. Хөгжүп орар чурттарның улустарынга акы-дуңманың байыры!

Империалистиг мөлчүгделге болгаш дарлалга удур, хөгжүлдениң хамаарышпас, депшилгеликоруу дээш Азияның, Африканың, Латин Американың улустарының чөптүг демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының тугун бедик тудаалы!

29. Монополияларның мөлчүгделинге удур, боттарының эргелери болгаш амыдыралчы эрге-ажыктары дээш күжениишкиниг демиселди чорудуп турар капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызынга Май Бириң байыры!

30. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга акы-дуңманың байыры!

Тайбың болгаш социализм дээш демиселге бүгү чурттарның коммунистериниң аңгы талазы-биле эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш кады ажылдажылгазы быжыгып турзун!

31. Күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктары дээш киндаларда болгаш кара-бажыңарда хоругдаттырган маадырлыг демиселчилерге акы-дуңманың байыры!

Империализмге болгаш реакцияга хоругдаттырганнар хостазын!

32. Бүгү чурттарның улустары!

Дайын кыжанныга удур, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр, делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгү-ниити системазын тургузар дээш демисежиңер!

33. Делегейниң улустары! Империализмден үнүп турар ядролуг дайын айыылынга удур идепкейлиг демисежиңер! Космосту милитаризастаарын болдурбаалы!

34. Европаның улустары! Күрүнелериң тайбың кады ажылдажылгазы, чаагай кожа-хелбээ харылзаалары дээш, Европага чавырлыышкын болгаш идегелдиг айыыл чок чоруктуң тургузар дээш демисежиңер!

35. Азия чурттарының улустары! Азияга болгаш Оожум океан девискээринге айыыл чок чорук, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкын база кады ажылдажылга дээш демиселге күжениишкиннериңерни каттыштырыңар!

36. Делегейниң улустары!

Агрессияның болгаш күчүлээшкининиң империалистиг политиказынга удур шиитпирлиг демисежиңер!

Дайын айыылының одаларын узуткаарын чедип алыр дээш туржуңар!

37. Бүгү чурттарның улустары! Делегей харылзааларын демократчылдар дээш, амгы үениң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге күрүнелериң таарымчалыг дем каттыштырылгазы дээш демиселди күштелдириңер!

38. Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, делегейниң калбак кады ажылдажылгазының политиказы — Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

Боо-чепсек болгаш дайыннар чок амыдырал бөмбүрзекке бодаразын!

39. Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

40. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкыны-биле — коммунистиг тургузуушкуннуң болгаш тайбыңның оруу-биле, буруңгаар!

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ II ПЛЕНУМУНУҢ ДУГАЙЫНДА

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажынынга СЭКП Тыва обкомунуң II пленуму болуп эрткен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түүнелдериниң болгаш ооң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны пленумга чугаалашкан.

Пленумга бо айтырыг талазы-биле илеткелди партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары **С. К. Күжүгет**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады **В. Е. Серяков**, Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу **Д. М. Күжүгет**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш**, Бии-Хемде «Саян» совхозтуң механизатору **А. П. Федорченко**, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Ш. Д. Ооржак**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Б. Д. Монгуш**, Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри **Н. В. Сизых**, Кызылдың куш фабриказының директору **Л. П. Килин**.

Илеткелчи—СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түүнел сөс чугаалаан.

Партия обкомунуң пленуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган, ыында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде ажылдап/кылдынган шиитпирлерни, түүнелдерни болгаш сорулгаларны, партия Төп Комитединиң политиктиг угланыышкының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын долузу-биле үүлдүг деп санаан, съездиниң шиитпирлерни күүседир талазы-биле партияның область организациязының ээлчеглиг сорулгаларын тодаргай айыткан, ылаңгыя дүргедедиишкиниң факторларын эң долу ажыглаарын, эртем-техниктиг депшилгеге, экономиканың структуралыг эде тургузуушкунунга, эргелеп башкарылганың, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң ажыктыг хевирлеринге үндезилээш, бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарын, партийжи ажылды үндезини-биле эде тургузарын, ооң стилин, аргаларын болгаш хевирлерин сайзырангайжыдарын, социал политиканы идепкейлиг боттандырарын чугулага көрген.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарыбиле бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын үндүрүп, чогаадыкчы, шалыпчы ёзу-биле ажылдаарын СЭКП Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга пленум бүзүреткен.

СЭКП обкомунуң пленуму бодунуң ажылын ооң-биле дооскан.

СЭКП ТК-ның Партийжи-организастыг ажыл кылдызының инструктору **В. И. Кудрявцев** пленумнуң ажылынга киришкен.

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

1986 ЧЫЛДЫҢ февраль 25-тен март 6-га чедир болуп эрткен СЭКП-ниң XXVII съездизи бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң амыдыралынга шыгарангай болуушкын болган. Совет коммунистериниң дээди шуулганы ленинчи, большевикчи ёзу-биле, чаңгыс эптин, партийжи бедик принципиалдыг болгаш негелделиг чоруктуң, четпестерни ажыыбиле илередириниң байдалынга болуп эткен болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы ажылчын аңгының, бүгү совет улустуң политиктиг баштыңчызы болур ролюн төлептин-биле күүседил, оларны ленинчи орук-биле бүзүрелдиг аппар чоруурун база катап бүзүрелдиг бадыткап көргүскен.

СЭКП-ниң XXVII съездизи коммунистиг тургузуушкуннуң эң-не харыысалгалыг үе-чадазында партияның чиргине угланыышкының тодаргайлаан, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларының үндезини чаартыңгаларының кол угланыышкыннары болгаш арганарын айыткан. Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының бүгү талалыг программазын идип үндүрген.

Совет улустуң төөгүлүг дуржулгазын, ооң чедиишкиннерин, совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы байдалын марксисчи-ленинчи ёзу-биле таны анализтээнинге үндезилээш, партияның программалыг алыс сорулгаларын, бистиң чуртувустуң социал-экономиктиг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезин дүргедедиринче ооң угланыышкының СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш М. С. Горбачевтуң партияның XXVII съездизинге кылганы СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинде тодаргай болгаш бүгү тала-биле үндезилээн, ол сорулгаларны боттандырарының аргаларын айыткан.

Амгы делегейде күштериниң деңзигүүр байдалын Политиктиг илеткелге бүгү талалыг анализтээн, делегей хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары, өөрүлдээлерин болгаш перспективаларын тодаргай көргүскен, теоретиктиг болгаш практиктиг улуг ужур-дузалыг принципиалдыг түүнелдерни кылган. Партияның даштыкы политиктиг стратегиязының кол аалыс сорулгалары болгаш угланыышкыннары ыында бүгү талалыг үндезилеттинген болгаш тодаргайлаттынган. Делегейниң айыыл чок чоруунуң бүгү-ниити системазын тургузарының принципиалдыг Үндезиннерни идип үндүрген, шерит, политика, экономика болгаш ниитилел амыдыралының талазы-биле ол Үндезиннериниң эң чугула үүлдерин тодаргайтап айыткан.

Салдынган сорулгаларның хемчээлиниң, идейлиг уткашынарының, теоретиктиг боолдың, ниитилел хөгжүлдезинде чорудулгаларны болгаш айтырыгларны анализтеп көргениниң ханызының, четпестерни болгаш бергедээшкиннерни эптеш чокка илереткениниң, чаа сорулгаларны дилим болгаш боттуг тургусканының талазыбиле СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткели марксизм-ленинизмниң шылгарангай документизи болуп турар.

СЭКП Төп Комитединиң политиктиг угланыышкының, практиктиг ажыл-чорудулгазын, ТК-ның Политиктиг илеткелинде тодаргайлаан үүлдерни, түүнелдерни база сорулгаларны партияның XXVII съездини үүлдүг деп санаан болгаш ол талазы-биле резолюцияны хүлээп алган, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының чаа эдилгезин, СЭКП-ниң Уставын аңаа киргген өскерилгелер-биле кады, а ол ышкаш 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарын бир үн-биле бадылаан.

Съезд партияның удуртур органнарын бир эп-сеткилдиг соңгаан. Партия Төп Комитединиң болган Пленумунга бүрүн бир эп-сеткилдиг болгаш сырый каттыжыышкының байдалынга эш М. С. Горбачев СЭКП ТК-ның Чиргине секретарынга бир үн-биле соңгуткан. Партия Төп Комитединиң Политбюро кежигүнүнүн, кежигүүнүнге кандидаттарны, секретарларын ТК-ның Пленумунга соңгаан.

Бистиң республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чону съездиниң түүнелдерин, ооң хүлээп алган документилерни, шиитпирлерин бүгү совет улус-биле бир дөмей, бүрүнү-биле болгаш долузу-биле үүлдүзүп, оларны амыдыралга боттандырарынче политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүүр кирипкен.

Партияның XXVII съездиниң шиитпирлерни күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын бөгүн партия обкомунуң пленумунга тодаргайлаар ужуурлуг бис. Коммунист бүрүзү, ажылдакчы бүрүзү съездиниң айытканы чаартылганың, чогаадыкчы дилеп тывыышкынның ёзузунга болгаш негелделиге дүүштүр ам эде тургустунуп ажылдаар, ёзу-хевир барымдаалаар, дегелеңчек чоруктардан, ажылдың эргижиреэн арга-хевирлериден шиитпирлиг ойталаар, чиге болгаш тодаргай чоруктуң ажылга бадыткап көргүзер, бедик харыысалгалыг, бот-шүгүмчүлелчи, негелделиг болгаш сагылга-чурумнуг болур ужурлуг дээрзин хамыктың мурнунда чугаалаар бодай-дыр мен. Бо болгаш өске-даа негелделерин херек кырында боттандырары партияның съездиниң, партияның область организациязының салган сорулгаларының чедиишкиниг шиитпирлеттиниринің, республика болдунуң хөгжүлдезинге шынар талазы-биле чаа базымны кылырыкың чугула негелдези болуп турар деп, илеткелчи чугаалаан.

ПАРТИЯНЫҢ экономиктиг политиказының кол угланыышкыннарын партияның съездизи бүгү талалыг үндезилээн болгаш тодаргайлаан. Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, улус ажыл-агыйын чаартыры ол угланыышкыннарның биреэзи болуп турар.

Республиканың экономиказының адырларын чаартыр талаэы-биле улуг ажылды чорудары бистиң мурнувуста туруп турар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде технологтуг дериглериниң 40 ажыг хуузун солууру негеттинип турар, өске-даа адырларда бүдүрүлге күүселиниң элээн кезиин чаартыры эргежок чугула. Бо сорулгаларга дүүштүр база «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир сорулга-биле СЭКП обкому улус ажыл-агыйынга эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле кол хемчеглериниң планын ажылдаа кылган. Үлетпүр продукциязының немей өзүлдезиниң 70 ажыг хуузун бар бүдүрүлгелерни чаартырынга болгаш техника-биле эде дериринге үндезилээш, олардан алыры, ынчаарга ол немей өзүлдени куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белдириниң күсели-биле хаддырары ук планга дүүштүр он ийиги беш чылда көрдүнген.

Бешкай бурунгаар хүлээп алдынган ол хемчеглер канчаар боттанып турарыл? Четпес боттанып турар деп доргу-биле чугаалаар херек, ажылхеректи чогуур шиитпирлиг ёзу-биле чорутпайн турар. СЭКП обкомунуң секретарылары, ооң киллистериниң эргелекчилери эштер Г. Н. Долгополов, А. И. Ванжа, В. С. Семенов, К. С. Ондур, И. А. Остапец, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары эштер В. С. Кажин-оол, В. П. Болбат оларның талаэындан бо талаэы-биле эң шынгыы негелделиг, дээштиг контроль чок. «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын (эш С. Г. Красноперов), Ыяш ажыл-агый министерствозу (эш М. А. Гаков) даалгаларны үргүлүү күүсетпейн турар. Одаар үүл болгаш чурт үлетпүрүүн министрлери эштер Б. С. Нечаев, В. С. Постников болгаш оларның орлакчылары бүдүрүлгелерни техника-биле эде дериир планнарды боттандырарынче ёзулуг кирбээн, адырларның перспективаларын шиитпирлеп турар.

Бичежек бүдүрүлгелерни, ылаңгыя районнарда чаартыр болгаш техника-биле эде дериир талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынмайн турар. Ол бүдүрүлгелер колдуунда мораль болгаш херек кырында эргижиреэн дериг-хереклер-дер-биле хандыртынган, бүдүрүлгелериниң хөй нуруузуунда хол-биле кылыр ажылдар колдап турар, чамдык бажыңнары болгаш дериишкиннери чаржынчыг байдалда кирген. Ук бүдүрүлгелериниң фондулар-биле хандырылгазы республикада оргумак деңнелдеш ыш ажыг катап, а энергия-биле хандыртынганы сес катап чавыс. Хлеб болгаш сүт бүдүрер хөй заводтарда, чоянчы коммунал-хандырылгазы ыыы бүдүрүлгелериниде байдал ыыдыг болуп турар. Эштер В. М. Еремеев, С. К. Буянды, А. А. Рудольф, В. И. Федотов олар бүдүрүлгелерни техника-биле эде дериириниң шиитпирлиг хемчеглерин албайн, ыында ажылдарны чүгле хол-биле кылып турары-биле эптежип, техниктиг депшилге дугайында ниити чугаадан уштунмайн турарлар.

Энергетиканы хөгжүдери республиканың экономиказының болгаш культуразын улам ынай көдүрериниң эң чугула негелдезин болуп турар. Чылдылга-биле ажылдаар электростанцияларны, хамыктың мурнуда Кызылда ТЭС-тің чаартырын кыска хуусаада боттандырары, магистральдыг электри болгаш чылдылга четкилерин тударының хемчээлдерин калбартыры негеттиниң турар. Тываның электри четкилери (эш Ю. И. Сурков) айыттынган хемчеглерни боттандырарының күсели-биле чылдылга энергиязын ажылдаан үндүрери беш чылдың төнчүзүнге чедир 30 хуу, электри энергиязын — 3,7 катап көбүдедири эргежок чугула. Көдээ черлерге электри дамчыдар шугумнарны барык 3 мүн километр узун хемчээлдиг кылдыр узадыр, энергетика дериг-лерекселдерин ажыглаарының культуразын бедидер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң электри хандырылгазын ынаймыттыг болдурар дугайында чугаа болуп турар. Ук адырда ажылдап турар бүгү кижилер эң-не кызымактай болурун, доктаамал партийжи контрольду күштелдиреринге хөрек негеп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Даг байлаан казып тывар бүдүрүлге черлеринге бүдүрүлгеки интенсификастаар талазы-биле хемчеглер оожум ботганып турар. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат (эш Ю. Т. Комаров) бөдүүн руда-лар болбаазырадыр цехке бедик сорттуг руданы ажылдан кылырынче амгы беш чылда шилгиир болгаш технологтуг дериглерни чаартыр, бүдүрүлгени механизастаар болгаш автоматчыдар хереклелдерни идепкейлиг шингээдип алыр, аңаа үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 10 хуу бедилер, электроэнергия чарыгдалының үлүүн 34 хуу, доозунуң агаарже неперээрин—10 хуу кызырар, даг-дүгүнүң шынарын бедидер ужурлуг. «Тыва кобальт» комбинадынга (эш Ю. И. Колетников) рудалардан металлды үндүрүп алырын көвүдедир, бүдүрүлгенин автоматчыдарының деңнелги бедидер херек. Каа-Хем болгаш Чадаана хөмүр-даш разрезтерин үндезинин-биле чаартыры, техника-биле эде дериири негеттиниң турар.

Республиканың экономиказын интенсивтиг хөгжүдери транспорт сөөртүүлгелериниң болгаш харылзааның ачы-дуза чедирилгезинге улус ажылагайының, чонуун хереглелдерин улам долу хандырарын изеп турар. Бо дугайын партияның область конференциязынга шыңгыы чугаалажып көрген бис. Оон бөөр үш ай эрткен, ынчалзажок бо адырларга улуг өскерилгелер болбаан. Эштер В. А. Парунин болгаш В. Г. Левченко автотранспортту болгаш харылзаа чепсек-хереклелдерин ажыктыг кылдыр ажылаарын бедидериниң практиктиг айыырыгларын күжеиишкиниг шинтпирлээр ужурлуг.

Бар эртем-техниктиг информацияны, мурнакчы практиктың чедишкиннерин бүдүрүлгелерни чаартырынга ажылаар херекти экижидери эргежок чугула. Аңаа инженер-техниктиг ажылдакчыларны, Эртем-техниктиг информацияның бажыңын идепкейлиг кириштирер херек. Техниктиг чогаадылгага ажылчы чонуун кизилгезин бүгү тала-биле деткири, чогаадылганың болгаш чаартылганың Бүгү-эвилел интителиниң база эртем-техниктиг интителдің область чөвүлелдериниң ажылын экижидери чугула.

Беш чылдың баштайгы кварталы доозулган. Чүүү чедип алган бис? Продукцияны бүдүрериниң болгаш сайгарарының квартал планын үлетпүр интитизи-биле күүсеткен. Транспорттуң болгаш харылзааның бүдүрүлге коллективтери кол көргүзүүлер талазы-биле квартал планнарын база күүсеткен. Ынчалзажок ажылдың интенсивтиг арга-хевирлериге эгилде үлетпүрге кылдыынаанын эткен үш айлар көргүскен. Күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле планнарын бүдүрүлгелерниң 12 хуузу күүсеткен, а оларның 19 хуузу ону кудулаткан. Ол адырда ажылдап турарларның саны 1985 чылдың ол үезинде турганынга дөңгөөрге 2,5 хуу көвүдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүгле чаңгыс хуу болдаан, а ажыл төлевири 3,4 хуу өскен.

Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниге (партия хооркомунун бирги секретары эш Б. П. Свинцов, хооркүүском даргазы эш Д. Л. Тинмей) январь-март айларда пландан артыкка кижилер киирип алганындан ажылдап турарларының саны 2,7 хуу көвүдээн, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,6 хуу кудулаан. Кызыл районга (СЭКП райкомунун бирги секретары эш В. С. Онур-оол, райкүүском даргазы эш М. П. Бессмертных) ол-ла чылдагаан-биле бүдүрүлгелерде ажылдап турарларының саны 12,6 хуу өскен, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 0,7 хуу кудулаан.

Бүдүрүлгелери эрткен чылдыңдан дора кылдыр ажылдап эгелээн. Эът үлетпүрүнүн каттыжыышкынының болгаш Тарва продуктулар эргелелиниң удуртукчулары эштер Б. М. Конуспаевте болгаш С. М. Неделинде, Чөөн-Хемчик районунуң удуртукчулары эштер Ч. Х. Оржакта болгаш Д. С. Куулардa бөгүн агартынарының хандыг-даа чылдагааны чок. Кызыл-Мажалыктың туулбу заводунуң, Элегес-Аксында хана материалдары кылыр заводтуң, алгы заводунуң, пиво заводунуң, Туранның хлеб заводунуң коллективтери эрги ёзу-биле ажылдавышаан турар болгаш эрткен үш айларының планын үскен. Бирги кварталда ажылдың түнелдерин чылыг-дыр. Чамдык удуртукчулар эрги чаңчылдан адырылбайн, инициатива чок болуп, ёзу барымдаалар турарын ол түнелдер көргүзүп турар-дыр. Олар ол чоруктарны болдунар-ла дүргеин-биле ажып эртер, ажыл-херекти ёзулуг болур-чогууру-биле кылып эгелээр херек. Таваарлаар ує бисте чок. Бүгү беш чылга үнезин магалылады бо чылын-на тургузар, улус ажылагайының бүгү-ле адырларынга ажыл-агайны чорударының интенсивтиг аргазынче шилчилгени хандырар ужурлуг бис деп, илеткелчи демдеглээн.

КАПИТАЛ тудугну үндезини-биле экижидер, бүгү-ле тудуг комплекизин индустриалдыг база организастыг чаа деңнелче көдүрүп үндүрер, объектилерни тударының хуусаазын боттуу-биле кызырар сорулганы СЭКП-ниң XXVII съездизи салган. Биске «капитал тудуг онза ужур-дузалыг. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр он иннги беш чылда бүдүрүлге база социал-культура хереглелиниң хөй саныг объектилерин тудуп тургузар, аңаа бир миллиард рубль ажыг капитал салыышкынарын шингээдип алыр ужурлуг. Мындыг айтырыглар чайгаар-ла тургустуунуп келир: хөреңгілерни шингээдип алырын беш чыл дургузунда канчаа ийи катап улгаттырарыл? Тудугжуларның ажылын шынар талазы-биле чаа деңнелче каичап көдүрерил? Капитал тудугнуң четпестеринің, шинтпирлеттинмээн айтырыгларының дугайын бис партияның область конференциязынга чидин-биле, шүүмчүлекчи ёзу-биле чугаалажып көрген болтай бис. Ол адырга ажыл-херекти экижидериниң кол-кол оруктарын база сорулгаларын тодаргайлаан. Оларны база катап чугаалап көрейн. Ол дээрге тудуг будүрүлгезин болгаш ажылчыннарның күш-ажылын организастаарының деңнелин шинтпирлин-биле бедидерин, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң күүлерин бүрүү-биле шингээдип ап турган, тудугларны тудуг материалдары-биле хандырарын экижидери, тудугжу кадрларны быжыглаары, турум күш-ажылчы коллективтерин тургузары-дыр. Ол үүлдерни шинтпирлээр дээш бистер быжыг-туруштуг ажылдаар болгаш аңаа чогумчалыг түнелдерни албан чедип алыр ужурлуг бис.

Конференцияның сөөлүнде эрткен үениң дүргузунда үү өскерилгени? Эрткен чылдың ол үезин-биле деңнеэрге, бирги кварталда капитал салыышкынарын 24 хууну хөйнү шингээдип алган, тудуг-монтаж ажылдарын 27 хууну хөйнү күүсеткен. Ынчалзажок тудугжуларның ажылына шинтпирлиг өскерилгелер бар апарган деп бөгүн чугаалап шыдавас бис. Бирги кварталдың дургузунда үш миллиоч ажыг рубль капитал салыышкынарын чедир шингээдип албаан. Дөрт тудуг организациязы бүрүзүнүң бирээзи-ле керээлиг ажылдар планын күүседип шыдаваан, оларның чедир күүсетиээнин 1,1 млн. ажыг рубль болуп турар. Колхоз тудуг трестериниң болгаш каттыжыышкынарының ажылында боттуг четпестер хевээр артпышаан. «Тыва тудуг» трестиң ажылында эки талаже өскерилишкиннер болбаан. Бирги кварталдың планын ол үүле 63,2 күүсеткен, эрткен чылдың деңнелинден тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 15 хуу кудулаткан. Трестин эргелекчизи эш И. К. Гнездилов трестиң коллективинге болур-чогуур ажылчын гуда-соруктун хөөнүн ам-даа тургуспаан, инженер-техниктиг ажылдакчыларның эрги чаңчылын ажып эртпээн, эргелел аппарадының ажылынын стилин өскертип шыдаваан. Трестиң парткому (эш Т. А. Воронцова) ажылда бойлаашкынны принципиалдыг партийжи ёзу-биле көрбээн, четпестерни чайладыр талазы-биле дүргеп, дээштиг болгаш күжеиишкиниг хемчеглерни албайн турар. Капитал тудугну четпес удуртуп турганы дээш партия хооркомун болгаш хооркүүскомну, эштер Б. П. Свинцовту болгаш Д. Л. Тинмейни партияның область конференциязынга шыңгыызы-биле шүүмчүлээн. Олар оон чогуур түнелдер кылбаан хиреліг болуп турар-дыр. Бир эвес ыңгыг чүве болза, олар ол дугайын боданып көөр, капитал тудугда ажыл-херектин байдалын шинтпирлин-биле өскертирин хандырар дээш күжеиишкиниг ажылдаар, партийжи принципиалдыг чорукту, организакчы мергежилди илередир ужурлуг.

Эки ажылдап болурунуң эвээш эвес болдунар аргалары трестерде, эргелелдерде болгаш каттыжыышкынарда бар болуп турар. Четпее чүве чүл дээрге, ол болдунар аргаларны бигай ажыглап турары-дыр, ынаарга ол болза, хамыктың мурнунда эрги чаңчылдан салдынмас, инициатива чок, а чамдыкта хөй-хөй удуртукчуларның, инженер-техниктиг кадрларның шуут-ла харысалга чок чоруунун түнелеп-дир. Оларның чамдыктары четпестерге шуут-ла чаңчыгын калган, ынчангаш ажылды экижидериниң херек кырында боттуг болдунар аргаларын эскерип көөр хөөн чок, боттуг ажыл-херек чорударын хоозун чугаасоттар база аазаашкынарбиле солуур туралыг болуп турар. Ындыг чорук эштер С. Г. Красноперовтуң, Ж. К. Курманбаевтың, В. К. Күжүгеттиң («Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын), эштер П. М. Медведевтиң, Ю. Ф. Рязановтуң («Тыва тудуг» трест), эш В. И. Музыченконуң («Тыва даг-дүгү тудуг» ТЭ) болгаш чамдык өскелериниң-даа ажылында бар болуп турар. Ол болгаш өске-даа эштер четпестерни дүргеп-биле чайладыр болгаш тодаргай боттуг ажыл-херектерни үреттүнелдирг кылдыр чорударына зде тургустунуп, өөренип алыр херек. Бир эвес эштер А. И. Ванжа, В. П. Болбат, И. А. Остапец олар үстүнде айыттынган эштерни олче шинтпирлиг углап-шиглээр база аңаа боттарының хуузында үлегер-чижээн көргүзер болза, удуртукчу ажыл-агый кадрларның ажылынга өскерилгелер дүргеп болу бээр деп бодап тур мен деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

«Чурттуң улус ажыл-агыйына эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир сорулга-биле капитал тудугну сайзыраңгайжыдар талазы-биле немелле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында дүүштүр объектилерни планнаарына база төлевилээринге корум-чурумну тургузары, оларны тудуп, тургузарының нормативтиг хуусааларын шыңгыы сагыырын хандырары, тудуг будүрүлгезин чаңгыс аай индустриалдыг комплекс болдурары биске херек болуп турар. Ажыл-агый аргазы-биле күүседир ажылдарының хемчээлин келир чылдан эгелээш барык ийи катап улгаттырар, оон материалдыг баазазын быжыглаар апаар.

Капитал тудугнуң бо болгаш дараазындагы беш чылдарга төлевилеттинген программазын күүседир чорук тудуг индустриязының баазазын улам ынай хөгжүдер талазы-биле күжеиишкиниг ажылдарны чорударын бистен негеп турар. Бистер цемент заводунуң, чиперткен силикат-бетон заводунуң, көдээнің тудуг комбинадының тудуушкынунга, туйлбу заводтарын чаартыы кылырынга күжеиишкиннерни мөөнүзээр ужурлуг бис. Ол объектилерни дериирин мурнан турар темпилер-биле чорудар, тускайлап берип турар капитал салыышкынарын бүрүү-биле шингээдип алырын чыл бүрүде хандырар болгаш оларны доктаатпаан хуусааларында ажыглалга киирер херек.

Съездиниң негелделерин ёзугаар социал-культура хереглелиниң объектилерин тударынга хамаарылганы үндезини-биле өскертири эргежок чугула. Чурталга черлерин, культураның, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң объектилерин тударының талазы-биле планнар чылдың-на күүсеттинмейн, аңаа тускайлап берген хөреңгілер долузу-биле шингээтинмейн турган болгай. Ам ындыг байдал турбас ужурлуг.

База бар принципиалдыг айтырыг. Чугаа болза, чагыкчыларның ажылын боттуу-биле экижидериниң дугайында болуп турар. Оларның алынга шүүмчүлелдиг сагындырыышкынар чаңгыс удаа эвес кылдының турган хирезинде-ле, ында ажыл-херек эки талазыче кончуг оожум өскерилип турар. Бо ылын акшаландырылганы чогудуп аайлап бөөрининң хуусаалары хөй-хөй объектилериниң талазы-биле база катап үзүлген. Оон түнелинде чамдык тудуг организациялары төлелге кылыр аргазы чок болуп турар. Бир эвес эштер Н. И. Иванов, В. И. Бочегуров, В. Б. Бендерский, А. Е. Измайлов боттаган өскелер-даа эрги ёзу-биле ажылдап болур деп санап турар болза, ханызы-биле чазып турарлар-дыр. Министрлер Чөвүлели маңаа чогуур корум-чурумну тургузарының өйү келген.

Партия комитеттери тудуг организацияларында партия эге организацияларының дайынчы шиизэн, партия кежигүнериниң авангардчы ролюн бедилер, будүрүлгенің шинтпирлиг участоктарын коммунистер-биле быжыглаар талазы-биле доктаамал ажылды чорудары, капитал тудугнуң планнарын күүседири дээш удуртукчулардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдени шыңгыырадыры эргежок чугула.

ЭН-НЕ КЫСКА хуусаада шинтпирлээр ужурлуг — чуртту аъш-чем аймаа-биле бүрүн хандырар сорулганы СЭКП-ниң XXVII съездизи салган. Партияның боттандырып турар хемчеглериниң алыс утказы чүдел дээрге, көдээде социал-экономиктиг байдалды өскертири, улам-на ханы интенсификацияны чорударынга таарымчалыг байдалды тургузары, ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларынга күжеиишкинни салыры, колхозтарның болгаш совхозтарның бот-тускайлаң чоруун калбартыры база боттарының ажыл-чорудулгазының түнелдери дээш оларның бот-харысалгазын бедидери болуп турар.

Бистиң республикага 1986—1990 чылларда көдээ ажылагайының ниити продукциязын будүрериниң чылда ортумак хемчээлин он бирги беш чылда чедип алдынган деңнелге бодаарга, 19 хуу көвүдедир болгаш чонну аъш-чем аймаа-биле хандырарын экижидеринге дыка бурунгаарлаашкынны кылыр ужурлуг.

Ол сорулганы шинтпирлээрин хамыктың мурнунда черин ажыглаарын экижидип, оон үүш-дужүткүрүн бөөдүп турган хандырып болур. Мында үндезин сорулга болза, чер ажылының зона системазын будүрү-биле шингээдип алыры, хөрзүнү хат алырынга үдур ажылдап кылырын ажыглаары болур. Чер-биле ажылды үндезини-биле экижидериниң чугулазын 'хөй-хөй удуртукчулар болгаш специалистер ам-даа түүлунга чедир билип албаан болгаш хөрзүнү хат алыр чорукту болдуруп турар аңдзынарны, үлдүредикчилерни база өске-даа чепсектерни чагыышаан болгаш садып алдышаан турар болган ужурунда, ол дугайын база катап чугаалаар ужурга таваржырдыр. Оны канчаарыл ам? Чаңгыс мындыг түүнел үүүн кээрдир: агроүлетпүр, эштер М. Е. Абрамов, И. М. Сувандин база өске-даа ажылдакчылар черге ёзулуг корум-чурумну тургузар херек. Ону кылбас болза чонну эът, сүт, картофель, ногаалар-биле хандырарына бурунгаарлаашкын кылып шыдавас бис. Ону бо кыш көргүскен — мал чеми барда, сүт саалдезынга-даа, малдың немелде деңзизинге-даа немежилге бар болуп турар. Ынчалзадаа мындыг айтырыгта харыны агроүлетпүр бөөр ужурлуг: эътти хостуг садарынче кажан шилгиир бис, кышкы үеде магазиннерге согуна, москвоь, огурецтер болгаш өскедаа үүлдер кажан бар болурул? Ол бүгү үүлдерни чер ажылынга корум-чурумну тургузуп турган, шинтпирлээр апаар.

Көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрер талазы-биле интенсивтиг технологияны быжыг-туруштуг шингээдип алыры биске эргежок чугула. Ол чорук беш чылдың төнчүзүнде 60 муң тонна хире тарааны немей алырының аргазын бөөр. Технологтуг үүлдер-биле дериттинген, черге үзүктелишкин чок аңаа будүрүлге чорудулгазынга чер ажылдыларның хамаарылганының алыс утказын өскертири биске онза чугула үүл болуп турар. Үрезин ажылын хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглерни хамызы-биле тодарадып көөр болгаш боттандырар ужурлуг. Совлоз будүрүү болдунуң үрезиниг-биле хандырыгган турар ужурлуг. Ам бисте кзиды-дыр, көрүнер дзаа. Апрельдің 1-де турган байдал-биле алырга, совхозтарда чажар шынарынга чедир белеткээн үрезин үүле 68 хуу, оон деңгүп-ле 28 хуузу бирги болгаш ийиги классың үрезини болуп турар-дыр. Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Тес-Хем болгаш Эрзин районларының совхозтарында классыг үрезин көңгүс чок болуп турар.

Сугтаттыг черлерин ажыглаарын үндезини-биле өскертир херек. Дээштиг организасэкономиктиг хемчеглерни алыгы, хамыктың мурнунда доктаамал бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны болгаш звеноларны тургускан, чүгле ажылчыннарның эвес, харын-даа бригадирлерниң, агрономнарның, гидротехниктиг-ниң күш-ажылының төлевири ажылдың эчис түцилиидеи хамаарыр болдурары эргежок чугула. Өске-даа практиктиг хемчеглерни күжеиишкиниг боттандырып чорутса чогуур. Маңаа эштер И. Г. Лавриненко, Г. И. Ларионов, Н. А. Жоголь, В. П. Сургутанов болгаш өскелердаа идепкейлиг ажылдаар, мергежилдиг болгаш тывызык хеделир херек. Суг чаштырар «Фрегат» болгаш өске-даа машиналарның санын көвүдедир бөөр будүрүкчүлүг кылдыр ажыглаарын хандырар, суттарылга системаларынга автоматиканың хереклелдерин, эртем-техниктиг депшилгенің өскедаа чедиишкиннерни шингээдип эгелээр херек. Мурнунда тургускан системаларны чаартыы кылырын, техника-биле эде дериирин дүргедедири чугула. Араттарның шаандагы суттарылга бугаларын катап тургузарынга болгаш ажыглаарынга, биче суттатты калбаа-биле шингээдиринге совхозтарының база суг ажыл-агый организацияларының күштерин болгаш хөреңгілерин долузу-биле ажыглаза чогуур.

Агроүлетпүр, партия райкомнары, РАУК-тер мал чемнинг баазазын тургузарын чаа ёзуларын өскертири, улам-на ханы интенсификацияны чорударынга таарымчалыг байдалды тургузары, ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларынга күжеиишкинни салыры, колхозтарның болгаш совхозтарның бот-тускайлаң чоруун калбартыры база боттарының ажыл-чорудулгазының түнелдери дээш оларның бот-харысалгазын бедидери болуп турар.

Бистиң республикага 1986—1990 чылларда көдээ ажылагайының ниити продукциязын будүрериниң чылда ортумак хемчээлин он бирги беш чылда чедип алдынган деңнелге бодаарга, 19 хуу көвүдедир болгаш чонну аъш-чем аймаа-биле хандырарын экижидеринге дыка бурунгаарлаашкынны кылыр ужурлуг.

Ол сорулганы шинтпирлээрин хамыктың мурнунда черин ажыглаарын экижидип, оон үүш-дужүткүрүн бөөдүп турган хандырып болур. Мында үндезин сорулга болза, чер ажылының зона системазын будүрү-биле шингээдип алыры, хөрзүнү хат алырынга үдур ажылдап кылырын ажыглаары болур. Чер-биле ажылды үндезини-биле экижидериниң чугулазын 'хөй-хөй удуртукчулар болгаш специалистер ам-даа түүлунга чедир билип албаан болгаш хөрзүнү хат алыр чорукту болдуруп турар ажылдарын, үлдүредикчилерни база өске-даа чепсектерни чагыышаан болгаш садып алдышаан турар болган ужурунда, ол дугайын база катап чугаалаар ужурга таваржырдыр. Оны канчаарыл ам? Чаңгыс мындыг түүнел үүүн кээрдир: агроүлетпүр, эштер М. Е. Абрамов, И. М. Сувандин база өске-даа ажылдакчылар черге ёзулуг корум-чурумну тургузар херек. Ону кылбас болза чонну эът, сүт, картофель, ногаалар-биле хандырарына бурунгаарлаашкын кылып шыдавас бис. Ону бо кыш көргүскен — мал чеми барда, сүт саалдезынга-даа, малдың немелде деңзизинге-даа немежилге бар болуп турар. Ынчалзадаа мындыг айтырыгта харыны агроүлетпүр бөөр ужурлуг: эътти хостуг садарынче кажан шилгиир бис, кышкы үеде магазиннерге согуна, москвоь, огурецтер болгаш өскедаа үүлдер кажан бар болурул? Ол бүгү үүлдерни чер ажылынга корум-чурумну тургузуп турган, шинтпирлээр апаар.

Кө

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Эгезин 1-ги, 2-ги арминарда).

үлетпүр тыдуг» каттыжыышкынын удуртукчузу Г. М. Шубник олар техника чедишпезинге болганчок чылдагааннап турарлар, а ону ажыглаарын экижидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглер албайн келгеннер. Тудуг организацияларында машиналар болгаш механизмнер, эки-ле дизе чаңгыс эзлегге ажылдап турар, а суурга краннарның күжүүн чартын ажыглап турар. Мурнуку чылдарда ышкаш, совхозтарның материал-техниктиг күүзүүнүн ажыглалын экижидер талазы-биле чаартылгалар чок, оларны транспорт, харызаа бүдүүрүлгелерине болгаш өске-даа адырларга багай ажыглап турар.

Бо бүгү үүлдерден шынгыы түнел үндүрери база республикада тудуп тургустунган бүдүүлге күүлери эң хөй беримеллиг ажылдаарын чедип алыры чугула. Ол дээрге, бистің кол сорулгаларывыстың бирээзи-дир.

Бүдүүүп үндүүп турар продукцияның шынарын экижиде-рининң курлавырлары канчаардаа аажок улуг. Продукцияның шынары куду дээш Чүгт, Аъш-чем, Одалга үлетпүүнүн бүдүүрүлгелериниң, дыка хөй совхозтарының удуртукчулары партияның область конференциязынга шынгыы шүүгүмчүлеткен болгай. Оон бээр үш ай эрткен, а боттуг өскерилгелер ам-даа көүүлбээн. Бирги квартада үлетпүрүнүң 7 бүдүүрүлгезинің хынаттынган 8 муң кылыгларының 800 ажыы брактаттынган болгаш сорту куду деп санаттынган. Тудуг туйбузунун, демир-бетон кылыгларының, диліг материалдарының дыка хөй кезии стандарттарга болгаш техниктиг негелделерге дүүшпес хевээр. Чонунуң хереглел бараанларының шынары экиживейн турар. Бо чылын хлеб болгаш хлеб-булка кылыгларының 15 хуузун, хем болгаш кидис идиктиң—13, мебельдиң—14, дааранылга кылыгларының 8 хуузун брактаан болгаш сортун кудулаткан. Хлеб болгаш алгы заводтарында, мебель болгаш даранылга фабрикаларында брак кылыкчылары-биле кажанга чедир эптежип кээр бис? Совхозтарда база бүдүүп турар продукцияның шынары дээш чогуур негелде салдынмайн турар. Олар бо чылдың эрткен үш айында сорт чок сүттү 7,2 хууну, ортумактан куду күштүг болгаш арган малды 21 хууну күүнеге саткан. Ылаңгыя Тока аттыг, «Сарын», «Кызыл тараачын», Карл Маркс аттыг совхозтарда дужаттының турар мал продукцияның шынары дыка багай боон турар.

Дыка хөй тудуг организацияларының удуртукчулары куду шынарлыг ажылдаарынга чаңчыгып калган, болдурган бракты чайладырынга чыл санында үүс-үүс муң рубльди чарыгдап турар. Кызыл хоорайда арыглал тудугларын кылып тура болдурган бракты эдериге 140 муң рубльден эвээш эвес акша-хөренги негеттинип турар. Мону үүлгедикчи херек деп дорту-биле чугаалап болур, аная буруулуг кижилерге ам-даа хемчег хүлээтпээн. Бо бүгү четпестерни Күртудугнун удуртукчулары Б. Д. Байыр-оолдун, Э. В. Богдановання, Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг эргелелиниң — Н. И. Ивановтуң, Тудуг банкызының — П. В. Кирдеевтің талазындан эскербейн турары элдептиг.

Продукцияның болгаш ажылдың шынарын үндезинибиле экижидер аргалар бисте бар, үүгле ону холга шынгыы алыр херек. Шынарны экижидер сорулганы ажылдан турар ажыл-ишчи кижи бүрүзүнүң херээ болдурар дээш демиселди организастаар херек.

Одаар үүлге, чиг этке болгаш өске-даа материалдарга камналганың негелдезин немей хандырарын кол үндезин кылдыр чорудар деп съездиниң салган сорулгазы бистин республиканың байдалдарынга онзагай ужур-дузалыг. Бо беш чылда материалдар курлавырларынга негелдени оон күселиби-биле 60—65 хуу өстүрерин хандырары көрдүүп турар. Бо чугула ажылды бисте организастап турары кедергей кошкак. Улус ажыл-агыйының адырларында электри энергиязын, одаар үүлдү төтчеглеп, тудуг материалдарын кайы-хамаан чок чарыгдап, техника болгаш дериг-херекселлерни тоймаглап, көдээ ажыл-агый продукциязынга, малга, мал чемиге, чемишчидилгелерге, өске-даа материалдыг үүлдерге улуг чидириг-оон болдуруп турар дээрзин партияның область конференциязынга чугаалаан бис. Ол четпестер бо чылын үргүлүүлевишаан. Бирги квартада 1,5 миллион квт-шак электри энергиязын Улуг-Хем районунуң совхозтары, 205 муң квт-шак электри энергиязын № 82 ТЭ болгаш «Кызыл тудуг» эргелели, 84 муң квт-шакты — Тараа продукциялар эргелелиниң сайгарылга баазазы ажыр чарыгдаан. Бүдүүрүлгелер болгаш организациялар 600 тонна бензинни, 613 тонна дизель одаар үүүлүн артыр чарыгдаан.

Экономика адырында хөй болгаш хоозун чугаадан аңгыда курлавырлар камнаар болгаш артычы чок технологияны шиигээдип алыр талазы-биле үүү-даа кылдынмайн турар. Бүдүүрүлге артынчыларын, катап ажыглаар чиг эттин аңгы-аңгы хевирлерин ажыглаарында экижидилгелер көүлбейн турар. Оларны колдуунда-ла өрттедип турар ийикпе, бок төгер черже октап турар. Ол кайгамчык улуг курлавырларны бүрүүү-биле, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаар үе ам черле келген.

Ажыл шагын ажыглаарын экижиденде бүдүүрүлгенің кайы хире улуг курлавырлары барын бистер эки билир бис. Эрткен чылын просуулдан, анаа турар чоруктардан болгаш өске-даа чылдагааннардан үлетпүр 20 муң кижи-хүнүн чидирген, оон түнелинде 1,6 миллион рубльдің продукциязы чедир алдынмаан. Ол-ла чылдагааннардан 1,4 миллион рубльдің тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан. Ажыл шагының чидирин болдурбас болгаш сагылга-чурумну быжглаар талазы-биле үүү-даа кылбайн турар бис дээр болза, таарышпас. Ынчалза-даа бо ажылды улуг күш-биле болгаш шудургу чорударын үстүнде саннар хереченлеп турар.

Экономиканың бүгү курлавырларын ажыглаары — бистің эң чугула практиктиг сорулгавыс дээрзин база катап демдеглексеп тур мен деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

СЭКП-НИҢ XXVII съездизи социал политиканың айтырыгларынче кол кичээнгейни угландырган. Чонунуң материалдыг чаагай чоруун бедидерининң калбак программазын съезд тодараткан. Күш-ажыл төлевири дыка улгадыр, хереглелдің ниитилел фондулары өзер, социал-культура тудуу калбарар. Бо ажыл кижи бүрүүнүң шудургу болгаш ажыктыг күш-ажылының ачызында боттуг болур. «Бистер боттарывыс чүү кылып алырдыр бис, бисте бар үүлдер ол болур, бис ынчаар чурттаар апаар бис» деп, эш М. С. Горбачев чугаалаан. Күш-ажылдың болгаш хереглелдің хемчээлгиге контрольду күштелдирери, күш-ажылдың бүдүүкүлүүнден болгаш ажылдың шынарындан шалың төлевириниң дыка хамаарылгалыг болуруң доктаадып тургузарын съезд негээн. Шын эвес деңнештирилгелерни шиитпирлии-биле чайладыр, ажылдап алдынмаан акшаны, чедип алдынмаан шаңналдарны төлээрин болдурбас, күш-ажылчы эвес ажык-кончаа тывар чоруктарга удур эптеш чок шиитпирлиг демиселди чорудар, социал чептүг чорукту бүгү черлерге бадыткаар сорулга салдынган. Ол айтыышкынны хүн бүрү удуртулга болдурар болгаш оларны боттандырар дээш ажылды доктаамал чорудар хүлээлгелиг бис.

Эң чугула айтырыгларның бирээзи болза, чурттакчы чонунуң өзүп орар санажылга аргаларының негелделерин улам долу хандырары, рынокту янзы-бүрү барааннар-биле болгаш ачы-дуза хандырылгазыбиле долдурары болур. Ону шиитпирлээринге тодаргай сорулгалыг доктаамал ажылдаары, садыгны болгаш амыдырал хандырылганы организастаарынга чаа аргаларны тывары, ында четпестерни шиитпирлии-биле чайладыры негеттинип турар.

Чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарын экижидериниң кол кичээнгейни угландырар ужурлуг бис. Эрткен чылын кижи санынга онааштыр республикага эт 50 кг, чуурга—180 борбак, картофель—50 кг, ногаа—80 кг болган, ол дээрге, республиканың Аъш-чем программазында төлевилээнинден 15—40 хуу куду болган-дыр. Кол үүве чүл дээрге, совхозтарга продукция бүдүүрин көүдедиридир дээрзин чугаалаан мен. Аъш-чем курлавырларын көүдедириниң өске үндезиннери база бар. Продуктуну сөөртүп, болбаазырадып база шыгжап турар үеде оон чидириглерин дыка кызыгар херек. Бо үеларде картофельди болгаш ногаларны 30 хуу чедир чидирип турар бис. Оон ынай, чиг эттің болбаазырадырының артынчы чок технологизын бүдүүрүлгелерге шиигээдир дээш шудургу ажылдаар херек, ол чорук эт үлетпүрүнге чылда 400 тонна эт продуктуларын немей алыр арганы бээр. Бо ажылды Агроүлетпүр системазынга болгаш Респотребсоюзтун бүдүүрүлгелерге кылыр херек. Болбаазырадылганың ам бар болгаш чаа материал-техниктиг баазазын быжглаарынче шак ve эттирбейн дораан кирер херек. Беш чыл дургузунда районнарга колбаса кылыглары болгаш ыштап-хеңмелээн чемнер, эттің чартык фабрикаттары, кондитер кылыглары, ааржы болгаш сүттүң өске-даа продуктуларын, эзиртпес суксунар бүдүрер цехтерни тудар.

Бүдүүрүлгелериниң болгаш организацияларының көдээ дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдеринче партия болгаш совет органнар кичээнгейни доктаамал угландырар ужурлуг. Эрткен чылын ол черлерге эзтти 509 тонанны, сүттү 96 тоннаны бүдүргеи, ол дыка эвээш. Аъш-чем продуктуларын көүдедиринге биче эвес ролдду хамаатыларының хууда дузалал ажыл-агыйлары, коллективтиг сад болгаш огород ажылды ойнаар ужурлуг. Респотребсоюз чондан мал садыл алырын көүдедир, хоорайларга болгаш ажылчын суурларга эзтти комиссиялыг садыгга садарын калбартыр ужурлуг. 1985 чылда үүгле 1216 тонна эзтти садып алган, ол дээрге, оон чонда артыкшылдының дөрттүн бири хире. Чондан эзт, сүт, саржаг, ногаалар, каттар болгаш өске-даа продукцияны садып алырын чоокку чылларда хереглекчилер кооперациязының системазынга бүрүүү-биле мөөнүүзүн херек. Ону боттандырары-биле Респотребсоюзтун, оон чер-черде органнарының удуртукчулары ажылын үндезинин-биле зде тургузар, идепкейлиг, ажыл-агыйжы тывынгыр чорукту өлеридир ужурлуг, а ам дээрезинде олар эрги ёзугаар, инициатива чок ажылдап, көдээ чоннун хүн бүрүүнүң негелделеринге тоомча чок, а чамдыкта шуутла тооп көрбес чоруун көргүзүп турар.

Арага-водка кылыгларын кызырганының байдалдарын да бараан саарылгазынга үлетпүрүнүң немелде барааннарын база киириштирери чугула. Республиканың чурттакчы чону колдуунда кинр сөөртүр фондулаан бараанның күсели-биле хандырының турар. Ынчалзажок маңаа база бараан курлавырларын улам дээре ажыглаары, инициативаны болгаш тывынгыр чорукту калбаа-биле ажыглаары чугула. Даранылга фабриказынга болгаш алгы заводунга кылыглар бүдүрерин калбартыр херек, бо херекте курлавырлар улуг. Адактың сөөлүнде, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый хереглелиниң бараанның көүдедириниң бар боон турар дыка улуг аргаларын эң дээре ажыглаары эргежок чугула.

Ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды боттандырар апаар. Амгы үеде төлевирлиг ачы-дузаның үлүүниге ажылчы чонун ниити чарыгдалдарының үүгле чаңгыс хуузу онаажып турар. Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем районнарда чонунуң кижи бүрүзүнге ачыдуза үүгле 5-тен 10 рубль чедип турар.

Бо беш чылда чонга ачы-дуза чедиринің хемчээлин барык ийи катап өстүрер херек. Радиоэлектроникаг аппаратураны, амыдырал машиналарын болгаш приборларын, мебель болгаш бажыңнын өске-даа херекселлерин, транспорт херекселлерин септээр талазы-биле чонунуң негелде-хереглеллерин долузу-биле хандырар дээш Чонунуң амыдырал хандырылга болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерстволары шалыпкын хемчеглерни боттандырары эргежок чугула, чуртталга бажыңнарын септээр болгаш тударының талазы-биле ачы-дузаның хемчээлин көүдедир. Кол ажылының тускай байдалы болгаш ут-шин хамаан чокка бүгү организациялар амыдырал ачы-дузазын көргүзер ужурлуг.

Чуртталга тудуун дүргедедирин партияның социал программазында эң-не чугула сорулга кылдыр тускайлап кэрген. Кызыл хоорайда, районнар төптеринде, малчыннарга чуртталга айтырыы эң-не чидиг айтырыг боон артпышаан, малчыннарның 40 хуузу өглерде чурттавышаан. Бо херекти эки талазынче эң дүрген шимчедир херек. 1986—1990 чылдарда 700 муң дөрбелчин метр ажыг чуртталга бажыңнарын тудары көрдүүгеь, ол дээрге, эрткен беш чылдаазындан 30 хуу хөй. «Тудуг кезектери» комбинаттың улуг панельдиг бажың тудуунун цегин ажыглалга киирери-биле Кызыл хоорайга чуртталга тудуун дыка дүргедедир, чыл бүрүде 80—100 муң дөрбелчиң метр бажыңнарны ажыглалга киирер арга тургустунар. Көдээ черлерге, ылаңгыя малчыннарга чуртталга тудуун дыка калбартыр херек.

Бо беш чылда школалар, школа назы четпээн уруглар, медицина, клуб албан черлериниң тудуунга дыка улуг бүдүүгаарлаашкынны кылыр ужурлуг бис. Бо талазы-биле бисте хожудаашкын улут. Көдээ черлерде уругларың чүгле 54 хуузу уруглар албан черлериниде хаара туттуулган. Совхозтарда 7 муң олуттуг клуб албан черлери, 22 муң өөреникчиге школалар чедишпес. Совхозтарның ажыл-ишчилери коммунал-амыдырал тудуглары-биле багай хандыртынган, дыка хөй малчын турлаглар электрижиттинмээн. Агроүлетпүр социал-культура тудугларына акшахөрөнгилерин хейну тускайлап, бээр, көдээнің социал чидиг айтырыгларын шиитпирлээринче ээ ёзу-биле көрүүр ужурлуг. Социал-культура тудугларын тударынга боттарының хамаарылгазын тудуг организацияларының удуртукчулары база өскертир хүлээлгелиг.

Күш-ажылдың шынар-бүдүүгүне ханы чаартылганы чедип алыры бүдүүрүлгеге таарымчалыг байдалдар тургустунмаанда болдунмас. Дыка хөй министерстволар, ведомстволар социал айтырыгларны шиитпирлээринің чугулазын чедир үнелеп көрбейн турарын эң шыңгыызы-биле айтыр апаар. Чурт үлетпүр, одаар үүүл, хлеб үлетпүрүнүң дыка хөй бүдүүрүлгелериде, тудугларда, чамдык транспорт организацияларында, совхозтарының хөй кезиниң фермаларында, мастерскаяларында чеп солуттунар, дыштаныр өрээлдер, столоваялар болгаш буфеттер чок. Ол бүгүнү кылыр, бөгүнде-ле кылыр, даартаже сөңгаарлатпас херек. Ол дээш харысалганы министерстволарының болгаш ведомстволарының, бүдүүрүлгелериң болгаш организацияларының удуртукчулары, профэвилел комитеттериниң ажылдакчылары-биле кады чүктээр ужурлуг. А партия организациялары олардан эң шыңгыызы-биле айтырар херек.

Кижилериниң кадыын камгалаарының айтырыгларын социал калбак турштан көөрүүнүң чугулазын съездиге демдеглээн. Ол үүнүң-даа мурнунда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдары-биле тодараттынар. Хүнүүң чугула ол айтырыгларынче өнза кичээнгей салыының дугайында үстүнде чугаалаан болгай бис.

Чурттакчы чонунуң кадыын камгалаар болгаш быжыглаар талазы-биле кол роль кадык камгалал албан черлериче онааажып турар болгаш олар эвээш эвести кылып-даа турар. Оон-биле кады медицина албан черлериниң ажылын дыка эжижидери негеттинип турар. Иениң болгаш чаштың кадыын камгалаарында, туберкулёз, бруцеллёз, үүрек-дамыр база халдавырлыг аарыглар-лыг, хоочураан алкоголь аарыглыг кижилерге баш удур хемчегларде болгаш оларны эмнээрниде шыңгыы четпестер шүшпеңе эттинип турар.

Кадык камгалал министерствозу, Аптека эргелели медицина болгаш аптека албан черлериниң ажылын шалыпкын эде тургузар, чонга эмнелге-профилактика болгаш эм дузазын эжижидери, чонунуң бүгү ниити диспансеризациязын организастаары дээш оларның ажылдакчыларының харысалгазын бедидер ужурлуг. Кадрларны чаа ёзу-биле, чогаадыкчы, долу бердининшкин-биле ажылдаарынга өөредир херек. Мындыг бир үүүл дугайында база чугаалаары чугула. Профилакторийлер четкизин республикага калбартыр херек. Агроүлетпүр, «Тыва автотранс» каттыжыышкын, тудуг трестери болгаш өскелер-даа хөрөнгилерин каттыштырып турган, совхозтар аразының, ведомстволар аразының профилакторийлерин тударын бодаар ye келген. Кижилериниң кадыын быжыглаар сорулгабиле оларны күш-культураже, спортче, туризмче бүгү талалыг хаара тудары эргежок чугула, ол дээш шуут-ла бүдүүрүлгелериниң болгаш организацияларның боттарынга эргежок чугула баазаларны тудуп тургузар херек.

СОВЕТ кижилериниң ниити билиг болгаш профессионал белеткел деңнелин бедидер сорулга-биле өөредилгенин үзүктел чок чаңгыс аай системазын тургузарының сорулгазын съезд тургускан. Бистің эң-не кол сорулгавыс—ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын шудургу болгаш чайгылыш чок боттандырары. Бо талазыбиле ажыл-хереклер кончуг оожум чоруп турар. Дыка хөй школаларда эртемнериң үндезиннериниң башкылаашкыны чогуур деңнелинге четпес, өөредилгенің техниктиг херекселлери чедир шиигээттинмейн турар. Үстүкү класстарда «Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери» деп чаа эртем курузунуң өөредилгези кыры-биле чоруп турар. 154 ниити билиг школаларының үүгле тозунда школачыларының өөредилгезинде микрокалькуляторларны ажыглаарын организастаан. Чаңгыс-даа школада электронуг саналга техниказының деріттинген кабинеди чок. Улус өөредилге органнары, школаларның хөй кезиниң башкылар коллективтери өөредилге-кижизидилге ажылының дээштиг хевирлерин болгаш арганларын дилээриниче эвээш кичээнгей салып турар. Өөреникчилериң орус дыл талазы-биле билиглериниң деңнели болгаш шынары куду боон артпышаан.

Школачыларың күш-ажыл болгаш профессионал белеткелинде көску бурунгаарлаашкын база болдунмаан. Школаларың база бүдүүрүлгелер болгаш организациялар-биле сырый харызаазы мынчага тургустунмаан. Өөреникчилер болгаш ада-иелер ортузунда мергежил шилилгезинің ажылы сула. Ортумак школаларның доозукчуларының дыка эвээжи күш-ажыл өөредилгезинің ажыл-биле алган билиглеринге дүүштүр улус ажылагыйының чогуур адырында ажылдап турар. Бо бүгү дээрге, Чыраныышкын министерствозунуң (Н. С. Коигар), чер-черде оон органнарының кошкак ажылының түнелидир. Үүгле оларың база эвес. Партия комитеттери, совет органнар школа реформазының боттаныышкынын ам-даа сула контрольдап турар.

Профтехучилищелерге ажылчын кадрлар белеткелин эжижидери-биле холбашкан айтыыглар мурнукузу дег чидиг боон артпышаан. Профтехөөредилге эргелели (Я. В. Сарбаа), «Тыва агроүлетпүртудуг» каттыжыышкын (Г. М. Шубник), тудуг трестери (И. К. Гнездилов, Л. Н. Ткаченко) Кызылдың № 4, Чадааананың, Шагаан-Арыгның, Ак-Довурактың училищелеринге сургуулдар чыылдазының планын доктаамал күүсетпейн турары дээш партияның область конференциязынга шыңгыы шүүгүмчүлеткен. Ынчалзажок ол удуртукчулар айыткан четпестерни эдер талазы-биле хемчеглер албаан. Ук училищелерде өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың деңнели куду боон артпышаан. Училищелерге ажылчыннар белеткелиниң планының доктаамал күүсетпинмези-биле, доозукчуларның бүдүүрүлгеге багай ижигип турары-биле моон соңгаар эптежип болбас. 1984—1985 чылдарда училищелериң хүндүсү салбырларын 1680 оолдар болгаш кыстар дооскан, олардан амгы үеде мергежилиниң аайы-биле үүгле 675-и ажылдап турар. Училищелерге кадрлар белеткелин үндезини-биле эжижидер дээш шыңгыы хемчеглерни алыр ye келген. Мону эштер Д. К. Ооржак, К. А. Маспык-оол, П. Д. Дамба-Хуурак, Я. В. Сарбаа олар кылыр, ол дээш хууда харысалга оларга онаажыр ужурлуг.

Улус ажыл-агыйының адырларында дээди болгаш ортумак эртемниг дыка хөй специалистер чедишпейн турар. Биске көдээ ажыл-агыйның специалистери, инженер-техниктиг, ылаңгыя радиоэлектроника, контрольдап-хемчээр приборлар болгаш автоматика талазы-биле ажылдакчылар, программистер, күш-ажыл өөредилгезинин, төөгүүнүн, даштыкы дылдарының, күш-дамыр кижизидилгезинің башкылары, эмчилер, өске-даа специалистер ам-даа хөй херек. Ол хиреде-ле бис боттарывыста өөредилге черлериниң аргаларын дыка четпес ажыглап турар бис. Красноярскының политехниктиг институдунуң филиалынга киргеннериң үүгле 60 хуузу доозуп турар. Бо дээрге кончуг улуг четпес-тир. Специалистер белеткелиниң деңнели ам-даа куду боон артпышаан. Үш дээди өөредилге черлериңе республиканың экономиказынга болгаш культуразынга херектиг специалистерни белеткээринге чаа факультеттерни ажыдары-биле оларга чаа өөредилге корпустарын бо беш чылда тудар дээш бүгү хемчеглерни боттандырар херек. Республиканың дашкаар өөредилге черлеринге кадрларны улам шудургу белеткээр, биске кээп турар специалистерни быжыглаар херек.

Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдерин дүргедедиринің сорулгазы эртем албан черлериниң, дээди өөредилге черлериниң кафедраларының бүдүүрүлгениң, оны интенсификастаарының, культура болгаш угаанбодал амыдыралының практиктиг хереглелдериниче улам шиитпирлиг эглирин, эртем ажылдап кылышкынарын болгаш сүмелерин херек кырында боттандырарының системазын эжижидерни негеп турар. Дыка хөй эртем ажылдап кылыышкынарының деңнели ам-даа куду боон турар. Эртем албан черлериниң ажылының темазы кызыы ажылдакчыларын күжениишкинери хүнүүн чугула социал-экономиктиг сорулгаларын шиитпирлээриниче четпес угланган. Эртемденнериниң чамдыызы эрги билиглери-биле ажылдап, эртем шинчилелдериниң амгы чаа методтарын сула шингээдип турар.

Каш хүн бурунгаар ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының бот-тускайлаң эртем албан чери эргелиг комплекстиг килдисти Кызыл хоорайга ажыдар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ам болза ону материалдыг баззабиле хандырар, эртем кадрлары-биле четчелээр, оон ажылының кол-кол угланыышкынарын тодарадыр талазы-биле хемчеглерни эң кыска хуусаада ап чорудары эргежок чугула. Бүдүүрүлгениң техниктиг эде чепсегленнишкинин үндезилел база боттандырарының хереңге республиканың бүдүүрүлгелериниң болгаш организацияларының чүүтүүн өске хоорайларының эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттары-биле харызаазын быжыглаары онза чугула боон турар деп илеткелчи демдеглээн.

СЭКП ТК-НЫҢ Политиктиг илеткелинде бистің чүүтүүста социал-аңгы харызааларын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының сорулгалары тодараттынган.

Ажылчын аңгының башкарыкчы ролюн күштелдирери, оон хүрээлениң бедик мергежилдиг ажылдакчылар-биле немештирери, оларның ниити билиг болгаш культура деңнелин, профессионал мергежилин, политиктиг угаан-медерелин, күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейин бедидери партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел органнарының онза кичээнгейнинің төөгүне турар ужурлуг. Ажылчын аңгының аныяк салгалын белеткээри-биле үстүнде чугаалаанывыс профтехучилищелериниң аргаларын долу ажыглаары чугула. Ажылчыннарның хөй кезии дооспаан ортумак эртемниг, а тускай ортумак эртемниглериниң деңзигүүрү ажылчыннарның ниити санындан үлетпүрде 5,5 хуу, тудугда — 2,5 болгаш совхозтарда — 0,7 хуу боон турарындан эргежок чугула түңнелдерни кылыр херек.

30 хар чедир назылыг аныяктарның иштинден Кызылдың эзт комбинадында ажылдап турарларының чартык хирези, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның бүдүүрүлгелериниде — 30 хуузу, автотранспорт бүдүүрүлгелериниде — 22, тудуг организацияларынга 20 хуузу ортумак эртем чок боон турар. Бүдүүрүлгелериниң, организацияларының боттарынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның мергежилин бедидер, оларны белеткээр ажылдарны багай чорудып турар. Бо четпестерниң чылдагааннарын ханызы-биле анализтеп көргеш, эргежок чугула хемчеглерни алыры чугула.

Улусчу интеллигенцияже, оон янзы-бүрү кезектериниче доктаамал кичээнгейни угландырары, социал-политиктиг, экономиктиг болгаш культура сорулгаларын шиитпирлээринге, ажылчы чоннарны кижизидиргеге оларның ролюн бедидери чугула.

Өг-бүлени быжыглаары, уруглар кижизидилгези дээш ада-иелериң харысалгазын бедидери, хереңгеннериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын эжижидери чугула ужур-дузалыг социал сорулга болур деп съезд айыткан. Партия болгаш совет организациялар бо айтырыларны чедир чорутпайн турарын демдеглээр херек. Олар демографтыг айтырыларны, өг-бүле харызааларын, өг-бүлелериниң чарлып турар чылдагааннарын доктаамал анализтевейн турар, байдал таарымча чок хөй-хөй өг-бүлелер оларның кичээнгейнинің төөгүнде турбайн, аныяктарны өг-бүле амыдыралынга белеткээр талазы-биле ажылды чорутпайн, өгленген аныяк кижилерже кичээнгейни чедир салбайн турар. Хөй-хөй хереңгеннер школа назыны четпээн уруглар албан черлериниге уругларын тургузуп чадашкаш, ниитилел бүдүүрүлгезинге киржир аргазы чок боон турар. Бо болгаш өске-даа социал айтырыларны шиитпирлээри дээш бүдүүрүлгелериниң болгаш организацияларының хереңгеннер төөгүлелдери күженишкинниг болгаш шиитпирлиг ажылдаар ужурлуг. Республиканың, хоорайларының болгаш районнарының хереңгеннер төөгүлелдери, партия райкомнарының хереңгеннер ортузунга ажыл чорудар киллистери бо талазы-биле хөй чүүлдерни кылып болур.

Республиканың чурттакчы чонунуң составында дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының дензигүүрү улуг. Съездиниң айтыышкынарынга дүүштүр пенсионерлериниң амыдырал, коммунал, садыг болгаш медицина хандырылгазын экижидери-биле чергелештир, бистер оларны кылып шыдаар ажылдарынга, а ол ышкаш хөй-ниити амыдыралынга, чүүүн-даа мурнунда өзүп орар салгалды кижизидериниге калбаа-биле киириштиирер ужурлуг бис.

Съезд национал харызааларны хөгжүдериниче улуг кичээнгейни угландырган. Бистің чедишкиннеривис национал харызааларда айтырыг чок дээрзиниң дугайында бодаллы тургуспас ужурлуг. Кол-ла үүве — оларның доктаамал үүүн кээп турар дөстерини көөрү, амыдыралдың идип үндүрүп турары айтырыгларга шын харыыларны дилеп тывары болгаш чогуур үезинде бээри.

Республикада 70 ажыг нацияларының болгаш биче улустарның төлээлекчилери чурттап турар деп үүве силерге билдингир болгай. Бо үүүлдер националлар аразының харызааларынга хамааржыг бүгүүле үүүлдерни сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг көөрүү, ажылчы чоннарны, аныяктарны интернационалчы ёзуга кижизидериниң аргаларын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдарын партия, совет органнардан, хөй-ниити организацияларындан негеп турар. Нацияларның төлээлекчилериниң аразынга доңгун болгаш хүндүткел чок фактыларны буруу шавар болгаш партийжи принципиалдыг үнелээшкинни кылыр херек. Партия организациялары идеологтуг ажылдың бүгү чепсек-хереклерни болгаш хевирлери-биле ажылчы чоннарның, аныяктарының ортузунга СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын пропагандаларын күштелдирери, чер болганга найыралдың болгаш эш-хуунун ёзузун бадыткаары, чорудуп турар хөй-ниити политиктиг, культура-массалыг болгаш өске-даа хемчеглерни интернационализмниң идеялары-биле байлакшыдары эргежок чугула. Школаларга болгаш өөредилге черлеринге орус дылды башкылаарының шынарын бедидеринче, ону чоннуң телерадио кичээлдерни дамчыштыр өөренирин организастаарынче, чурттап турар черлериниң аайы-биле өөренириниче, моон соңгаар-даа партия, күүне, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының бүгү звеноларынга нацияларның болгаш улустарның төлээлелгезин болур-чогууру-биле хандырарынче шыңгыы кичээнгейни угландырар херек деп оратор демдеглээн.

СЭКП-НИҢ XXVII съездизиниң ажылдан кылганы ниитилел хөгжүлдезин дүргедедиринің стратегиязы ниитилел харызааларын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын, социалистиг демократияны ханылдырын көрүп турар. «Социалистиг ниитилел кажан, улус боду болдунуң херектерин боттуу-биле эргелел башкарып, кажан миллион-миллион кижилер политиктиг амыдыралга киржип турда, чедишкиниг хөгжүүр» деп СЭКП ТК-ның съездиге Политиктиг илеткелинге демдеглээн. Ниитилелди демократчыдарын ханылдыры, бот-эргелелди хөгжүдери Советтериниң, профэвилелдериниң, комсомолдун, күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазын улам ыңай идепкейжидери-биле ханы харызаалыг.

Съездиниң шиитпирлеринге үндезилээш, улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазын чаа ёзу-биле үнелеп көөр херек. Сөөлгү үеде оларның ажыл-чорудулгазы көскүзү-биле идепкейжип, оон улам тодаргай болгаш сорулга-угланыышкынныг апаргаы маргыш чок. Бо дээрге, чүвениң үүгле эгези, кол-ла үүве оон мурнуда. Республиканың Дээди Советиниң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели совет органнарының ажылында бар боон турар четпестериниң кол чылдагааннарын ханызы-биле өөренип, тодарадыры эргежок чугула. Чижээ, хөй-хөй депутаттар амга чедир депутат хүлээлгелерин чүге кошкак күүседип турарыл. Советтериниң чамдык доктаамал комиссиялары чүге эвээш ажыктыг ажылдап турарыл, а чамдык күүскомнар чүге үүгле штаттыг аппараттың кужу-биле ажылдап турарыл? Хөй-хөй ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээрин чүге партия органнарынче чая каап турарыл? Чамдык Советтер боттарының девискээрлериниге социал-культура хөгжүлдезинің айтырыгларын чүге кошкак шиитпирлеп турарыл? А бо чүүлдер болза, Советтериниң ханы болгаш бүгү талалыг кылып чорудар ужуулуг ажылдарының үүгле кезии болгай.

Советтер ажылдакчылары массаларже чоок болур, бодунуң ажылын кижилериниң хереглелдери-биле ханы дүүштүрер, сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг болур ужурлуг. Бо үүлдер кижи бүрүзүниге чаңчыл апарбааны харааданчыг.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, оон аппарадының, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң ажылын боттуу-биле эжижидери негеттинип турар, оларга бүдүштүг, ажыл-агыйжы, шиитпирлиг болгаш тодаргай хөделиишкиниг болуру, тургустунуп келген айтырыгны дидим болгаш шудургу шиитпирлээр аргалыг болуру чугула.

Советтер болгаш күүскомнар чуртталганың, улустуң хереглел бараанларының, садыгның, хандырылганың, транспорттун, кадык камгалалының, бойдуе камгалалының айтырыгларын чаа ёзу-биле, туруштуг шиитпирлээр ужурлуг. Партия Советтерни солувас, а удуртур, партия хооркому болгаш райкомнары совет органнар аппараттарының партия организацияларының ажылынга тодаргай салдарны чедирер, ында ажылдап турар коммунистерден негелдени күштелдирер херек.

Съездиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле харысалгалыг сорулгалар улусчу контроль органнарының мурнунда тургустунган. Ам дээрезинде олларның хөй кезии хажыдыышкыннарның болгаш соора ажыглаар чоруктарның үүгле фактыларын илереп, оларны болдурбазының баш удур хемчеглерни кошкак ап турар. Улусчу контрольдуң республика комитеди эш М. К. Шыырап, чер-черде улусчу контроль органнары ажылдың чаа аргаларын дилеп тывар болгаш бадыткаар, оон бедик түңнелиин хандырар, чорутткан хынала бүрүзү илереткен четпестерни чайладырынга, оларның үнүп келир чылдагаанарын болдурбазынга бот-туг салдарны чедирген турарын чедип алыр ужурлуг. Идепкейлиг ажылга улусчу контрольдуң бүгү белүктөвин болгаш постуларын хаара тудар херек.

Партияның идип үндүрген сорулгаларының чаа болгаш нарын боон турары профэвилел организацияларының ролюн чидин-биле бедидериниң эргежок чугулазын негеп турар. Профэвилевүдел (эш Ш. П. Куулар) чаңчыгып калган үзел-бодалдардан, көөр чоруктардан дүрген уштунгаш, болдунуң ажылының түңнелдерин көргүзер, чарышты организастаарынга, күш-ажылдың болгаш ханылганың байдалдарын эжижидериңе, кижилериңе кадаын камгалаарынга холбашкан хөй санныг айтырыгларны шиитпирлээри дээш бодунга харысалганы алыр херек. «Профэвилелдериңе социал политика, ажылчы чоннарның эргежактары — кезээде бирге черге турар ужурлуг. Оларның ажыл-чорудулгазының чогум-на утказы ол...» деп эш М. С. Горбачев чугаалаан. Профэвилелдериниң алыылар аайы-биле обкомнарының ажылын ыяк билир херек. Олар ажылчы чоннар коллективтериниң биле кошк

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

Съездиниң шинтпирлеринге дүүштүр ВЛКСМ обкому (эш В. А. Кочергин) бүгү комсомол организацияларының ажылының идепкейлиг, сорулга-угланыышкынныг болурун, ол ажылдарның диринг, чогаадыкчы характерлиг, аныяктарга билдингир болгаш оларның негелделеринге база эргежыктарынга ханы дүүшкен турарын чедип алыр. Аныяк кижилерниң чамдык кезиннде күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи эвес, идепкей чок чоруктар, оларның аразында таарымча чок илерээшкиннерниң фактылары, чижээ, арагалаар, хулиганнаар чоруктар, өскеде хажыдыышкынар — ол болза, эрегейлээр чоруктарның болгаш комсомол ажылынын дээштиг эвес болуп турарының түңнели болур. Партия комитеттери комсомол ажылдакчылары болгаш актив-биле хөй ажылдаар, ажыл-агыйжы болгаш принципиалдыг болуруна оларны өөредир, тодаргай ажыл-херектери организастаарының дуржулгазын шчигээдип алырына дузалаар хүлээлгелиг.

Эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелге партия, күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының ажылының ажык, көскү болурун калбартырыче онзагай кичээнгейин угландырган. Ажылдың хөйге ажык, көскү болурун калбартырын хандырар дээш аажок хөй түүлдү кылыр ужурлуг бис. Хүлээп ап турар шинтпирлер болгаш оларның күүселдезиниң чоруп турарының дугайын чоргаа өйлаанда дыңнадырын чер-черлерге организастаар, удуртукчуларның күш-ажылчы коллективтерге, чонның чурттап турар черлериниң аайы-биле оттөттарны кылырын ыяап-ла алган болдуар, кижилер-биле харылажылгага хуралдарны болгаш чыыштарны идепкейлиг-биле ажыглаар, ажылчы чонның чагааларын, соңгукчуларның чагыларын ханызы-биле аялдыгтаар, аңаа хамаарыштыр хүлээп алган шинтпирлерни чоргаа дыңнадып чарлаар херек. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, төпте болгаш чер-черлерде партия, күрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларның бүгү ажылы коммунистнериң, бүгү улустуң контролюнга боттуу-биле турарын, оларга ажык, көскү болурун чедип алыр херек.

ПАРТИЯНЫҢ XXVII съездинге партия дугайында лениничи өөредиг улам ыңай хөгжүлдени алган. Келир үедеги ажыл-херектериң хемчээлдери СЭКП-ниң политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының шынарбүдүжүне онза бедик негелдени салып турар дээрзин онзагай чаа күш-биле демделээн. Бистер бодувустуң ажылывысты съездиниң бедик негелделеринге дүүштүр шүгүмүлекчи өзу-биле үнелеп көөр ужурлуг бис.

СЭКП обкомунуң ажылын бо чылдың январьда эрткен партияның область конференциязынга бүгү талалыг чугаалажын көрген. Конференция көөлүнде үү өскерилгенил? Ажылга ажыл-ишчи чоруктуг тургузар, ооң методтарын болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчелерни боттандырын турар. Кадрлар-биле ажылды улам тодаргай угланыышкынныг чорудуп турар апарган, оларга негелдени бедидип турар. СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Төвүлелиниң эрге-хүлээлгелерие аңылаарынче угланыышкынны улам шыңгыы чорудуп, кады үндүрер шинтпирлерни эвээштү хүлээп ап турар. СЭКП обкомунуң бюрозунга болгаш секретариатка хүлээп алган доктаалдарының саны ийи катап кызыырлан, партия комитеттеринче чоруткан документилер саны дыка кызыырлган. Хуралдарның, удуртукчуларны партия обкомунче кыйгыртыр чоруктуң саны кызырлып турар. Партия обкомунуң пленумнары, өске-даа хемчеглерни ажыл шагындан дашкаар үелерде чорудары чаңчыл апарган.

Ынчалзажок СЭКП обкомунуң аппарадының болгаш черчерлерде партия комитеттериниң ажылын эде тургузарын бистер ам-даа чогуур деннелге хандыр чоруттайн турарывысты миннирн черле чугула. Обкомнуң кылдистери айтырыгларны чамдыкта чаңчыккан эрги методтар-биле шинтпирлээрин оралдажып турарлар, оларның ажылында өзу барымдаалаар болгаш ажыл-херекти кыры-биле көөр чоруктар амдаа бар. Ылаңгыя адырлар аайы-биле килдистерге ол хамааржыр. Олар чамдыкта политиктиг органның звеносу кылдыр эвес, а ажыл-агый органнарының төлөөлекчилери ышкаш хеделин, ында удуртукчуларның кызза чогуур ажылын холгаарлаар фактыларны амдаа болдуруп, оларның харыысалгазын болгаш күүсекчи сагылга-чурумун кошкак бедидип, анализтээр ажылды кичээнгейге албайн, перспективтиг айтырыгларны кошкак шинтпирлеп, улус ажыл-агыйының адырларында кызыы черлерни ажып эрттеринге инициативазын болгаш шудургу чоруун эвээш илергейлеп турар. Чамдык килдистерниң ажылдакчылары колдуунда чүгле хооркомга, партия райкомнарына баар, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга барганда, партия эге организацияларының ажылын эвээш сонуургап, коммунистер-биле ховар ужуражып турарлар. Өске-даа четпестер бар.

Сөөлгү үеде партия хооркому болгаш райкомнары ажылда четпестерни чайладыр дээш улам тодаргай ажылдап турар апарган. Ынчалза-даа олар айтырыгларны эрги өзу-биле шинтпирлээр чоруктан, өзу барымдаалаар болгаш олупчайлаар чоруктан ооңум адырлып турар. Чижээ, чамдык районнарда хөй социал айтырыглар кошкак шинтпирлеттинип, кем-херек үүлгедишкиннери кызырылбайн, совхозтарның хөй кезин планнарын чүге күүсетпейн турарыл, экономиканың адырларында эки чедиишкиннер чүге чогул азы эвээш болуп турарыл? Чүге дизе, партийжи удуртулганың стили эрги, ховуданган болуп, массалар ортузунга политиктиг болгаш организакчы ажылдың деннели чавыс болуп турар-дыр.

Партияның чамдык райкомнары ам-даа эвээш эвес эрттирип, хөй санныг хемчеглерни хүн бүрүнүң ажыл-агыйжы айтырыгларынга хамаарыштыр безин ажылдап кылбышаан турарлар. Ындыг четпестер партияның Улуг-Хем, Тес-Хем, Таңды райкомнарында бар, СЭКП Кызыл хооркомунда эде тургузуушкун ооңум чоруттуунуп турар. Хөй талалыг айтырыгларны хаара тудуп алырын оралдашпышаан, хооркомның аппарады хүн бүрүнүң ажылчорудулгазының агымынче «шымнып» турар. Ведомственуң транспорту, кижилерни сезоннуг болгаш өске-даа ажылдарже чорудары дээн ышкаш бодунуң кызза чогуурыг эвес өске ындыг айтырыгларны шинтпирлээринге алзы бээр чоруктар ында ховар эвес.

Партия ажылын үндезинби-биле эде тургузарын хандырар, ооң ажылының стилин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдар, партия комитеди, партия организациязы бүрүзүнге бедик ажыл-ишчи, принципиалдыг негелделиг болгаш бот-шүгүмүлекчи чоруктуу тургузар социал-экономиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг сорулгаларны шинтпирлээринің дээштиг чаа оруктарын болгаш аргаларын дилээр талазы-биле ам-даа хөй ажылды кылыр сорулга бистин мурнувуста туруп турар.

Ажылдың стилин болгаш методтарын сайзырангайжыттышаан, удуртулгада кол үүл — боттуг ажыл-херекти тодаргай организастаары, боттуг түңнелдерни чедип алырын хандырары болуп турарын чайгылыш чокка база быжыы-биле барымдаалаары чугула. Хүлээп ап турар шинтпирлериниң саны, янзы-бүрү планнар болгаш хемчеглер ажылдап кылырын кызырарын шинтпирлиг-биле боттандырарывыс чугула. Янзы-бүрү хуралдар эрттиринин шыңгыызы-биле чурумчудар, ону чүгле эргежок чугула таварылгаларда болгаш ажыл шагындан дашкаар үелерде чорудар ужурлуг бис. Кижилерни ажылдаар черлериниң чардыктырбайн, черчерлерге боттарывыс эки ажылдап көрээлиннер. Ол — бүгү чергениң ажылдакчыларының ажылының нормазы, харын-даа дүрүмү болган турар ужурлуг.

Съездиниң шинтпирлерин өзугаар ажылывысты эде тургузуп тура, удуртулганың коллективтиг болурунуң принципиин шыңгыы сагыыр болгаш бүгү хемчеглер-биле быжыглаар, удуртур кадрларның ажылынга бүгү талалыг контрольду боттандырар, бот-шүгүмчүлекчи болур чоруктуу чедип алыр, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди ханыладыр, көөргеттинер, дүүжүметсиг болгаш сагыш ооңургаар хөөнер-биле шинтпирлиг демиселди чорудар ужурлуг бис. Ажылды үнелээринге объективтиг эвес чоруктуу шуут болдурбас байдалды бүгү партия комитеттеринге, парторганизацияларга тургузар херек. Контрольдан дашкаар, шүгүмчүлеп болбас организациялар партияда чок болгаш турбас-даа, партийжи харыысалгага онаашпас удуртукчулар чок болгаш турбас-даа ужурлуг дээрзин эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелге демделээн. Шак ол негелдени шуптувус чайгылыш чок сагыыр ужурлуг бис.

Партия эге организацияларының ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле хөй түүлдерни кылыр апаар бис. Маңаа кол-ла үүл — оларның чамдыктарының ажылында инициатива чок чоруктуу, өзу барымдаалашкынын чайладыры, салдынган алыс сорулгаларны чедип алыр дээш оларның дайынчы арга-шинээлиг, соруктуг болгаш түүкүлдүг болурун херек кырынга чедип алыры, партия организациязы бүрүзүнге негелдыкчы болгаш бедик ажыл-херекти чоруктуң байдалын тургузары болур. Партия организацияларының ажылын хөлүн эрттир айтып, башкарар чоруктуу соксадыр.

Партия организациязы чүнүң-даа мурнунда коммунист бүрүзүнүң идепкейлиг, ак сеткилдиг ажылы-биле, бүгү-ле ажыл-херектерге ооң авангардчы ролю-биле күштүг болур ужурлуг. Дыка хөй коммунистер планнарын болгаш хүлээлгелерин күүсетпес, ажылынга болгаш хөй-ниити амыдыралынга үлегерин көргүспес чоруктарны анаа-ла эрттирип болбас бис. Таңды, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Өвүр, Кызыл болгаш өске-даа чамдык партия райкомнарының медээлерин өзугаар алырга, материалдыг бүдүрүлгеде даара туттунган коммунистериң чартыыдан хөй планныг онаалдаларын чыл санында күүсетпейн турарлар. Бо бүгүнү кичээнгейлиг сайгарын көөрү, ажылдың алыс түңнели дээш коммунистерден хууда негелдени күштелдирери, оларның авангардчы ролюн чүткүлдүү-биле бедидери чугула.

Съездиниң негелделерин өзугаар кадрлар-биле ажылды күштелдирениң айтырыглары бистиң кичээнгейивистің төвүнге турар ужурлуг. Эң-не кол сорулга оларның ажылынга эде тургузуушкунну чедип алыры. Бөгүн олардан чүгле ажылга күүсекчи болгаш ак сеткилдиг чорук негеттинип турар эвес, харын олар бот-гускайлаң, дидим болуру, нарын сорулгаларны боттарының мурнунга салып алгаш, оларны шинтпирлеп шыдаар болуру чугула. Ажылдакчы бүрүзү өзүлүг ажыл-херекти чоруктуу, хууда харыысалганы болуунга шиңгээдип кижизидер, өстүң болгаш ажыл-херектиг карышпазын албан чедип алыр ужурлуг.

Бистиң кадрларывыс ону билип турар болбайн аан. Ынчалза-даа оларның шуптузуда дүрген эде тургузуушкунче шилчивээн, харын чамдык кижилер эрги өзу-биле ажылдавышаан, ажылдың кабинетчи стилинден адырлып чадап турарлар. Ооң ужурунда ажыл чогуваан турар. Эштер В. П. Болбат, В. П. Федоров, Г. М. Шубник, В. А. Парунин, К. Х. Шавыраа, П. М. Ходырев болгаш өскелер-даа бо чылдың бирги кварталында районнар үүүп сургакчылаар болгаш чер-черде байдалды билип алырынга бичин-даа үе тыпаанар, а эштер В. М. Еремеев, Я. В. Сарбаа, В. П. Сургутанов чүгле чаңгыс-чаңгыс хонукта район үнген болуп турар. Удуртулганың кабинет стилиниң чижээ ол эвес деппе. «Бир эвес коммунист, ылаңгыя удуртукчу кижи бүрүзү амыдыралы бурунгаар шимчедип... күш-ажылдың ажыктыын бедидер практиктиг хөделишкиннериң кайгамчык улуг ужур-дузазын билип албас болза, кандыг-даа эде тургузуушкун, кандыг-даа үндезин өскерилге болбас болгай» деп эш М. С. Горбачев Политиктиг илеткелге демделээн.

Сөс кырында эде тургузуушкун деп турар, херек кырында эрги өзу-биле ажылдавышаан, бодунуң ажылының түңнелин бот-шүгүмчүлекчи өзу-биле түңнеп көрбейн турар ажылдакчыларны партия организациялары шинтпирлин-биле эдер ужурлуг. Удуртулганың бүгү звеноларын бышкан, өзүлүг чогаадыкчы, ажыл-херекти съездиниң шинтпирлериниде негеп турары ышкаш кылып шыдаар кижилер-биле быжыглаарының угланыышкынын шинтпирлин-биле чорудар ужурлуг бис.

Партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынары дээш эптеш чок демиселди партия организациялары чорудар ужурлуг. Партия кежигүнүнге кирерлери шилип алырда өзу барымдаалаар чоруктуң фактыларын болдуруп болбас. Ындыг үүлдер бисте бар. Чүгле 1985 чылда СЭКП кежигүнүнге кандидаттардан 12 кижи, оларның иштинден чеди кижи кем-херек үүлгеткени дээш үндүрткен. СЭКП Уставының 16-гы парагравын өөгаар 29 кандидатты партия кежигүнүнге хүлээп албаан. Кызыл хоорайның партия организациязындан 16 кандидат үндүрткен болгаш үүүп чоруткан азы ол чыл дургузунда хүлээп алганарның 12,6 хуузу болуп турар. Улуг-Хемниң партия организациязындан 4 кандидат үндүрткен, оларның ийизи кем-херек үүлгеткени дээш үндүрткен. Мөңгүн-Тайганыңдан — 2 кижи ол-ла чылдаган-биле үндүркен.

Чамдык коммунистериң талазындан партийжи сагылга-чурумну үрээр чорук ам-даа бар болуп турар. Эрткен чылын партияның область организациязындан 130 коммунист СЭКП кежигүнүнден үндүрткен, бо чылдың бирги кварталында 54 кижи үндүркен. 1985 чылда 220 коммунист учёт карточказынга кирер бижидилгелиг хемчег алыскан, бо чылдың бирги кварталында ындыгларның саны 78 болган. Үндүркениниң болгаш хемчег алысканнарның аразында удуртур албан-дужаалга турган коммунистер эвээш эвес. Оларның дугайын СЭКП обкомунуң мооң мурнундагы пленумнарынга болгаш партияның область конференциязынга чугаалаан бис. Ынчалзажок коммунист удуртукчуларның талазындан партийжи сагылга-чурумну үрээр чоруктарның фактылары ам-даа уламчылап турар. «Россия» совхозтуң кол инженери И. М. Советкин—эрге-дужаалын соора ажыглаанны дээш, Сыстыг-Хем суурунуң харылзаа салбырының эргелекчизи Л. Д. Чымба, улус депутаттарының Ак-Туруг көдээ Советиниң күүском даргазы Ч. Ш. Сарыглар — күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни, арагалаашкынның уржуундан прогулдааны дээш сөөлгү үеде партия талазы-биле шынгыы хемчег алысканнар. Республиканың Күрхандырылгазының килдис начальниги турган В. В. Зюзин. Балгазын ыяш ажыл-агыйының директору турган Б. Д. Апчитаев СЭКП күрээлениниң үндүрткеннер.

Чамдык партия комитеттери коммунистериң хуу херектерин көөрде негелде чок чоруктуу болдуруп турар. СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюрозу бо чылдың бирги кварталында 9 хуу херекти көргеш, оларның 5-те партия эге организациязының үндүрген шинтпирлерин хемчег онаарын чингедир кылдыр солаан. Партия эге организациялары хуу херектерни хөлүн эрттир чымчак көөр таварылгаларны болдуруп турар. Партияның алды райкомнарының бюролары сөөлгү тос айларда партия организацияларының 20 хуу херек талазы-биле шинтпирлерин чымчак көргени дээш солаан.

Бүгү партия комитеттериниң болгаш организацияларының, коммунист бүрүзүнүң сорулгазы болза партия организацияларының мораль талазы-биле кадык чоруунун, оларның атаалдарының болгаш практиктиг нарын сорулгаларны шинтпирлеп шыдаарының эң чугула негелдези болуп турар партийжи одуругларның арыг чоруунуң дугайында доктаамал сагыш салыры болур деп, партия обкомунуң бирги секретары илеткелге айыткан.

ЧУРТТУҢ социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириниң кол негелделериниң бирээзи болза кижи факторунуң ролюн бедидери деп партияның XXVII съездизинге демделеттинген. Съездиниң бо негелдези амгы үеде партияның идеология ажылының үндезини болуп турар.

«Партияның салдарының бүгү күжүн мөөнүзээри эң-не кол чугула үүл — эртип турар үевистиң чидиг байдалын, ооң ханы өскерлиишкиниг байдал-шынарын кижи бүрүзүнүң билген турарын чедип алыры болур. Бир эвес бистер массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниити идепкейин, оларның энергиязын болгаш эгелекчи чоруун оттуруп шыдавас, кижилериң сеткилинге дээп шыдавас болзувусса, бистиң кандыг-даа планнарывыс агаарга астынып каар» деп. эш М. С. Горбачев съездиге чугаалаан.

Съездиниң идип үндүргени идей-кижизидилгелиг ажылды сайзыраңгайжыдарының сорулгаларының чаа үүлдерин барымдаалап, партия организациялары боттарының күженнишкиннерин ажылчы чоинарның калбак массаларынга идея талазы-биле бүзүрелдиг чорукту, күш-ажылга болгаш хөй-ниитиниң байлаанга, бүдүрүлгеге, социал-культура адырынга, амыдыралга корум-чурумну быжыглаарынга медерелдиг өзу-биле көөр чорукту кижизидириче угладыдыр ужурлуг. Кижи каадда чорза, бедик негелделиг, культуралыг болгаш чөптүг чоруктуң өзүзүн медерел билген турар ужурлуг.

Пропагандисчи, масса-политиктиг ажылдың амыдыралбиле харылзааларын быжыглаарын съезд бирги чергениң ужур-дузалыг деп санаан. Ол негелделерни барымдаалап, партия, совет, ажыл-агый органнары, хөй-ниити организациялары идей-политиктиг ажылды экономиктиг, социал-культуралыг болгаш экономиктиг өөредилгеге болгаш экономиктиг өөредилгеге хаара тутканынчы дугайында статистика отчёттары, хөй санныг номчуттунган лекциялар дугайында медээлер, эрттирген культура-массалыг хемчеглериниң санының дугайында сан-түңнер чамдык удуртукчу ажылдакчыларда, идеологтуг активте сагыш ооңургаар чоруктуу тургузуп турар. Ажылчыныңарының болгаш албан-хавкчыларының, аныяктарының болгаш элээдп уругларының бүгү кезектериниң, чурттакчы чоинуң бүгү кезектериниң, адактың соонда, чамдык хамаатыларының идей-лиг салдарының талазы оларны эвээш дүвүредип турар.

Чогум-на «ниитизи-биле сан-түң сүрер» чоруктуң калбаа-биле нептерээнинде, кижилерниң түс-тузу-биле ажылдың чогундан кижилерни кижизидериниң эвээш дээштиниң чылдагааны, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээриниң фактының кол чылдагааны оон дилээр ужурлуг. Ажыллаавын болгаш өөреникши турарларга, корум-чурум үрээрлерге дыка тодаргай сорулгалыг салдарны оларның түс-тузу-биле ажыл колдуунда чедирип болур. Ниитизи-биле кем-херек үүлгедирни узуткаар талазы-биле бистиң бүгү ажылывыста съездиниң негелделерни өзугаар чаа өзу-биле шүгүмүлелгиг көөр херек. Социалистиг өнүүнү, ылаңгыя малды оорлаарын-биле, кижилерни кемдедириниң, машинага озал-ондак кылырының, хээли алырының, чижеп чоруктун, арагалаашкынның болгаш алкоголизминиң, таарымча чок өске-даа болуушкуниар-биле демиселге күүлүг идигни бээр, каяда-даа амыдыралдың качыг, амыдыралдың арага ишпес хевирни бадыткан тургузуп, болур чогуур, негелделиг, бедик мөзү-шынарлыг байдалды, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну тургузар ужурлуг.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазыбиле демиселди ам-даа четпес чорудуп турарын чугаалаар ужурлуг. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды, Тожу районнарының чамдык чурттакчылыг суурларында, Кызыл хоорайның чамдык күш-ажылчы коллективтериде брага хайындырарын, арага-водка кылыгларын чижеднеп садарын когун үзе узуткаар талазы-биле шыңгыы хемчеглерни четпес боттандырын, алкоголизмге удур дээштиг пропаганданы чорутпайн турар болгаш алкоголиктерни багай эмнеп турар. Коллективтериниң, суурларының чурттакчыларының спиртиг суксунарга талоннар алырындан долузу-биле ойталап, оларны шуут сатпазын саналдап турарларының эгелекчи саналын бүгү хемчеглер-биле деткиир херек.

Хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының удуртукчулары эштер А. Г. Горелов, В. Б. Кара-Сал, А. Д. Ховалыг олар, съездиге чугаалааны ышкаш, кандыг-даа чурттакчылыг суурларга кижилериниң амчыдьжын болгаш дээп болбас эргелериниң дугайында сагыш салыышкынын илергейлээр, чаңгыс-даа хоойлу-дүрүм үрекчизи чогуур үеземчеде үимес дээрзинге бүзүрелдиг болзуп дээш эргежок чугула бүгү үүлдерни кылыр ужурлуг.

Ажылчы чонну кижизидериге, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарынга, ажылчы чонуң хостуг үеин организастаарынга культура-чырыдыышкын, күш-культура-массалыг албан черлериниң ролюн бедидерл эргежок чугула. Мында ажылчерек ооңум чорун турар деп, дорту-биле чугаалаар херек. Кызыл хоорайның хөй санныг клубтарында, бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларының кызыл-булуңнарында, ажылчыннарның, студентлериниң ниити чурттаага бажыңнарында дыштанып хүнерде безин культура-массалыг, спортчу хемчеглерни хоовар чорудуп турар. Бий-Хем районуң Хадыг, Сушь, суурларың, Каа-Хем районуң Көк-Хаак, Кундустуг суурларының, Таңды районуң Элегес суурунуң көдүү клубтарында сонуургактар каттыжышкынарын, солуун түүлдер талазыбиле клубтарны, техниктиг, бот-тывынгыр уран чогаадылга белүүмнерин тургуспаан. Кызылда болгаш районнарда күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруу чедип алдынмаан. Культура министерствозунуң, профобласүүлелдиң, спортчу организацияларының удуртукчулары, ажылдакчылары байдалды шуут өскертер, клуб албан черлерин, стадионнарны, спорт залдарын болгаш шеллерин эки дыштанылганын, амыдыралдың кадык левирин бадыткап турган тургузарының өзүлүг төптери болдурар талазы-биле бүгү ажылды боттары баштаар ужурлуг.

Бодунуң үеинин үүргезин бодунга ап шыдаар ак сеткилдиг, мөзү-шынары-биле күштүг кижилерни кижизидер ужурлуг совет культураның болгаш уран үүлдүң мурнунга съезд чаа улуг сорулгаларны салган. Бистиң чогаалчыларывыс, артистеривис, композиторларывыс, чурукчуларывыс ол хүлээлгелерни күүседип турар бе? Ниитизи-биле, ийе. Сөөлгү чылдарда болгаан идей-чечен деннелиниң талазы-биле улуг чогаалдарны эвээштү кылган деп ооң-биле кады ажыы-биле чугаалаар аңаар. Кошкак номнар, хөгжүм-шин театрының шиилери дээш номчукчулар, көрүкчүлер чамдык чогаалчыларга, режиссёрларга хамаарыштыр үндезиниг чемелелдерни кылып турар. Литература, уран үүл критиказының ролю амдаа куду. Чогаадыкчы эвиилдес-биле кады бир эвес бөо литератураның болгаш уран үүлдүң амгы үедеги байдалын ханызы-биле сайгарып көргеш, оларны улам ыңай хөгжүдериниң оруктарын айтыр болзувусса шын болур деп бодай-дыр мен.

Телевидениеня, радиону, парлалганы ажыт-чажыт чок чоруктуң, хөй-ниитиниң контролюнуң, кижилерни кижизидериниң күчүлүг чепсээ кылдыр партия көрүп турар.

Журналистериниң коллективтери үүлдериниң болгаш дамчыдылгаларының дээштиин бедидер, коллективтериниң, партия организацияларының амыдыралында бүгү мурнакчы, чаа үүлдерни чогуур үеэзинде эскерер болгаш детким, бүгү эрги, өйү эрткен үүлдерни. дүжүметсиг чорукту болгаш сагыш-амыр, өзу барымдаалаар чорукту болгаш харыысалга чок, ажыл-агыйжы эвес база төтчеглекчи чоруктуу дидими-биле болгаш принципиалдыы-биле илередир, оларны ажып эртеринге дузалаар, номчукчуларның, көрүкчүлерниң бодуна дыңнакчыларының сонуургалынын хөй талалын долузу-биле өөренип көөр ужурлуг.

Кижизидикчи бүгү ажылдарны үндезини-биле эде тургузарына партия организациияларындан, идеологтуг кадрлардан болгаш активтен шыңгыы күженнишкиннер, эгелекчи саналдар болгаш бедик харыысалгалыг чорук негеттинип турар. Ооң утказын, хевирлерни болгаш аргаларын кижи факторунуң ролюн улуу-биле бедидеринге, ажылчы чонну республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинче мобилизастаарынга чагыртыр ужурлуг.

Бөгүн бис пленумга СЭКП-ниң XXVII съездизинің шинтпирлерин күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларын тодаргайлап турар-дыр бис. Ам кол үүл үү болурул? Чүнүң-даа мурнунда бүгү кижилер болгаш кижи бүрүзү эде тургустунар, үеин эрткен бүгү эрги үүлдерни чок кылгаш, чаа өзу-биле ажылдап эгелээр. Хоозун сөстерни эвээжеткеш, тодаргай ажыл-херектерни, чаа үүлдерни, ажылнынчы болгаш харыысалгалыг чорукту көөдүдир. Республиканың коммунистериниң, бүгү ажыл-ишчилериниң медерелиниг съездиниң шинтпирлериниң алыс утказын чедирери, кижи бүрүзү партияның съездизинің идип үндүрген сорулгаларын чүгле эки билир эвес, харын оларны боттандырып чорударынга бодунуң хууда киржилгезин тодарадып алыры эргежок чугула. Съездиниң болдурганы күш-ажылдың бедик деннелин, кижилериниң политиктиг болгаш угаан-бодал көдүлүүшкүнүн бүгү черлерге быжылаар болгаш улам ыңай хөгжүдер. Съездиниң шинтпирлерин күүседир талазы-биле практиктиг ажылды калбартыр, каяа-даа чер болганга практиктиг ажыл-херекти тодаргай боттандырар херек. Участок бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге эң бедик темпилиг, эң бедик беримчелиг ажылдаар апаар. Удуртукчу бүрүзү, ажыл-ишчи бүрүзү күжүн харамнаймайн, арынуурлуг ажылдаар хүлээлгелиг. Адыр бүрүзү, күш-ажылчы коллективи бүрүзүнге чылдың бирги чартыының болгаш ниитизи-биле чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин хажык чок күүседирин хандырары эргежок чугула.

Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чонну партияның XXVII съездизинің төөгүлүг шинтпирлерин боттандырар дээш идепкейлиг ажылдаарын силерниң өөмүнээнерден Төп Комитетке бүзүрелдирин чөпшээрел көрүнер деп, Г. Ч. Ширшин илеткелин дооскан.

(СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң пленумга илеткелиниң талазы-биле саналдарны солунуң дарааызында номеринге парлаар).

ТВ

АПРЕЛЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.20 — «Л. Кассильдиң маадырлары экранда». «Синегория». Уран-чечен фильм. 10.45 — ТТ болгаш БР-ниң орус улустуң хөгжүм хереклерниң Үлегерлиг оркестриниң концерти. Дирижёру РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасов. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Бистиң чаңгыс үеживис». Док. фильмнер: «Аныяктарга бүзүрел», «Ээзи». 15.35 — «Пиомпеньниң чурумалдары». Киноочерк. 16.00 — Москва чоогу. Агроулетпүр хөделиишкинде. 16.30 — Сээн леничи библиотекан. В. И. Ленин — «Улуг эгелээшкин». 17.10 — «Ургуларга аңчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 17.40 — Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 18.05 — «КОАП. Кажан мен бичии чорумда». Мультфильм. 18.15 — «Дүргедээшкин». Телекөрүкчүлериниң чагаалары-биле. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Мария Биешу молдав романтар ырлаар». Кишиневтан дамчыдылга. 19.35 —«Дилекчи-тывыкчы». 19.55 — Москваныҥ Вл. Маяковский аттыг күрүнеиҥ үлегерлиг театрының фильм-шиизинин баштайгы көргүзүү. «Джинге оюн». Автору — Д. Кобури. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Джинге оюн». Фильм-шиинин улаштызы. 22.30 — Улустуң аялгалары. 22.45 — 23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЛГИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чүс чылдарның дээжи». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. Симфония оркестриниң херекселдери. I класс. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — Бистиң садывыс. 10.35 — «Кара кудуруктуг чайказ. Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.50 — «Дириг турасхаал». Дайын чылдарының публицистиказы. 11.40 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Башкыга музыка кичээли. 2 класс. 13.10 — Зоология. 7 класс. Көдээ ажылагыйының дириг амытаннары. 13.35 — Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 14.05 — «Совет Эвилелиге бараан бооп тур мен!». 15.05 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.50— «Челээш». Кызыл райондан «Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш» деп рейд. 19.20— Телемдээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!». «Хөөлбек». Мультфильм. 20.15 — Стол теннизинге Европаның чемпионады. ЧССР-ден дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 «Хенертен». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маленькие проказники» 11.20, «Пять минут страха» 15.00, 16.50, 18.40, «Корабль пришельцев» 9.30, 13.10, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.30, «Белые волки» 12.00, 14.00, 17.30, 20.50, «Когда сдают тормоза» 16.00, «Гибель «Аполлонии» 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайте нам мужчин!» 10.00, «Адский поезд» 11.40, 13.20, 15.10, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Банкир Маргайя» 14.00, 17.00, 20.00, «Мультфильм» 12.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Чужая пятерка» 13.30, «Любовь и голуби» 15.00, 17.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба боксёра» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Волшебник Лала» 9.40, 13.10, «Остаюсь с вами» 11.20, 15.00, «Пять минут страха» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гибель «Аполлонии» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00, «Мультфильм» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Поклонись до земли» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Адский поезд» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянының адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; көлөө ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солун келбейн баргада 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чатыг № 3272.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00619.